

પુષ્ટિ-સિદ્ધાંત ચિંતન

ડૉ. જયેન્દ્ર સોની

પુષ્ટિ-સિદ્ધાંત ચિંતન

("પુષ્ટિ-સિદ્ધાંત ચિંતન" was one of Dr. Jayendrabhai Soni's message segments which was delivered on mediums like Whatsapp groups and his Facebook account. Here is a collated document of all the messages related to this segment.)

"પુષ્ટિ-સિદ્ધાંત ચિંતન" (૧)

'વાણી' અને તેનો 'અર્થ' બન્ને આપસમાં જોડાયેલા હોય છે. તદર્થ શ્રી મહાપ્રભુજી ના ગ્રંથ અને તેના અર્થ રૂપ શ્રીકૃષ્ણ વચ્ચે ગાઢ સંબંધ છે. 'પ્રમેય' રૂપ શ્રીકૃષ્ણ ના સ્વરૂપ ને સમજવા માટે 'પ્રમાણ' ની અપેક્ષા રહે. પ્રમાણ ના અસંદિગ્ધ બોધ માટે કોઈ એક પ્રમાણ ન ચાલે, પરંતુ અનેક પ્રમાણોની એકવાક્યતા હોવી જરૂરી છે. તેથીજ શ્રીમહાપ્રભુજી પ્રમેય - અર્થાત્ બ્રહ્મ ને સમજાવવા નિબંધ ગ્રંથ ના પ્રથમ શાસ્ત્રાર્થ પ્રકરણમાં ખુલાસો કરતાં કહે છે - "વેદાઃ શ્રીકૃષ્ણ વાક્યાનિ વ્યાસ સૂત્રાણિ ચૈવ હિ, સમાધિભાષા વ્યાસસ્ય પ્રમાણં તત્ત્વતુષ્ટયમ્", અર્થાત્ વેદ, ગીતા, બ્રહ્મસૂત્ર અને ભાગવત, એ ચાર પ્રમાણો ની એકવાક્યતા ના આધારે પોતે પ્રમેય ના સ્વરૂપને સમજાવી રહ્યા છે. એ ચાર પ્રમાણો ના ક્રમ વિશે પણ તેમણે સ્પષ્ટતા કરી છે કે વેદવચનમાં જે વાત સ્પષ્ટ ન થાય તે ગીતા માંથી સમજાય, ગીતાની વાતનો ખુલાસો બ્રહ્મસૂત્ર માંથી મળે, અને તેમાં જો સ્પષ્ટતા ન થાય તો ભાગવત સર્વસંદેહવારક શાસ્ત્ર હોવાથી તેનું અવગાહન કરવાથી પ્રત્યેક બાબત સુસ્પષ્ટ થઈ જાય છે. તેથી ચારેય શાસ્ત્રોની એકવાક્યતા પ્રમાણ છે. ઉપરોક્ત વાતને લક્ષમાં રાખી શ્રીમહાપ્રભુજીએ પોતાના ગ્રંથો ની રચના કરી છે. તેથી તેમના સર્વે ગ્રંથો નું તાત્પર્ય "શ્રીકૃષ્ણ" જ હોય છે. એટલે કે તેમના ગ્રંથ રૂપ વાણી નો અર્થ માત્ર "શ્રીકૃષ્ણ" થાય છે, તે સ્પષ્ટપણે સમજવું જોઈએ.

(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

(સંદર્ભ - ગો.શ્રી શ્યા.મ.જી)

"પુષ્ટિ-સિદ્ધાંત ચિંતન" (૨)

શબ્દ - મંત્રી - દેવ

વાણી અને તેનો અર્થ જોડાયેલ છે, તેમ 'શબ્દ' અને તેના 'અર્થ' નો સંબંધ છે. જ્યારે આપણે શબ્દ ની સાથે તેનો અર્થ જાણીએ ત્યારે તે 'મંત્ર' કહેવાય. કોઈ મંત્રનું શબ્દરૂપ તે મંત્ર ના અધિષ્ઠાતા દેવનો ભૌતિક દેહ છે. મંત્ર ની ફલદાયીતા ત્યારે બને જ્યારે તેના 'શબ્દ' અને 'અર્થ' બન્ને ધારણ કરવામાં આવે. અર્થાત્ જ્યારે શબ્દ ને અર્થ સહિત જાણીએ, ત્યારે શબ્દ ને 'મંત્ર' કહેવાય અને તેનો 'અર્થ' તે મંત્રનો અધિષ્ઠાતા દેવ. આમ મંત્ર ના શબ્દ અને તેના અર્થ બન્નેનું 'આધિદૈવિક સ્વરૂપ' જ્યારે પ્રકટ થાય, ત્યારે તે માત્ર શબ્દ ન રહેતાં 'મંત્ર' બની જાય છે, અને તેનો અર્થ 'દેવ' બની જાય, અન્યથા તેની ફલદાયીતા ન રહે.

આપણે 'અષ્ટાક્ષર' નું રટણ કરીએ, પરંતુ જો તેના અર્થ ને ઇટલે તેના મર્મને ધારણ અર્થાત્ આત્મસાત ન કરીએ તો તે માત્ર 'શબ્દ' નું જ રટણ કરતાં હોઈએ છીએ. તેનું મંત્રાત્મક સ્વરૂપ તો ત્યારે બને, જ્યારે તેનો અર્થ સમજીને તે રટવામાં આવે, અને ત્યારે તે મંત્ર રૂપ ધારણ કરે, તેનો અધિષ્ઠાતા દેવ તેમાં પ્રકટ થાય, જે મંત્ર નું ફલ આપે. અન્યથા તો આપણે કેવલ શબ્દોચ્ચાર કરતાં હોઈએ. ન તેને મંત્ર કહેવાય, ન તે ફલદાઈ બને. આજ વાત 'બ્રહ્મસંબંધ મંત્ર' કે કોઈપણ મંત્ર ના જપને લાગુ પડે છે. તેની મંત્ર રૂપતા ત્યારેજ પ્રકટ થાય જ્યારે આપણે તેના અર્થ ને ધારણ કરીએ. અન્યથા તો તે શબ્દ માત્ર રહી જાય. માટે મંત્ર જાપ કરીએ ત્યારે આ બાબત સમજવી જરૂરી છે.

(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

(સંદર્ભ - ગો. શ્રી શ્યા. મ. જી)

"પુષ્ટિ-સિદ્ધાંત ચિંતન" (૩)

કોઈ પણ મંત્ર નો અર્થ તેના અધિષ્ઠાતા દેવ છે. તેમ વેદ મંત્ર રૂપ છે, જ્યારે વેદ નો અર્થ 'બ્રહ્મ' દેવ રૂપ છે. માટે ભગવાન ગીતા માં કહે છે - "વેદૈશ્ચ સર્વેઃ અહમેવ વેદ્યો વેદાંતકૃત વેદ વિદેહ ચ અહમ્" (૧૫/૧૫). અર્થાત્ વેદ ના દ્વારા વેદ્ય ઇટલે કે 'વેદનો' અર્થ, વેદ દ્વારા જેને જાણી શકાય તે હું છું. આમ વેદ માં જેટલા મંત્રો છે, તેના દેવતા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ છે.

તદર્થ, વેદ ના વિસ્તાર રૂપ સ્મૃતિ, પુરાણ માં પણ જે નામોં આપવામાં આવ્યા છે, તેના અર્થ શ્રીકૃષ્ણ જ છે. આ વાત નો ખુલાસો કરવા શ્રીમહાપ્રભુજી નિબંધના શાસ્ત્રાર્થ પ્રકરણમાં કહે છે - "વેદાંતે ચ સ્મૃતૌ બ્રહ્મલિંગં ભાગવતે તથા 'બ્રહ્મે'તિ, 'પરમાત્મે' તિ 'ભગવાન' ઇતિ શબ્દયતે". અર્થાત્ વેદ માં જે વેદ્ય છે તેને 'બ્રહ્મ' કહ્યા છે, તેનેજ ગીતા આદિ સ્મૃતિ માં 'પરમાત્મા' કહ્યા છે, અને ભાગવત આદિ પુરાણોં માં 'ભગવાન' કહ્યા છે. આ ત્રણેય નામોં નો તાત્વિક અર્થ એકજ છે, માત્ર સંદર્ભ જુદા જુદા છે. ભાગવત કહે છે - "કૃષ્ણ સ્તુ ભગવાન સ્વયં". તેથી ગીતા-વચન "વેદૈશ્ચ સર્વેઃ અહમેવ વેદ્યો" સાર્થક જણાય છે. (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

(સંદર્ભ ગો. શ્રી શ્યા.મ.જી)

"પુષ્ટિ-સિદ્ધાંત ચિંતન" (૪)

શ્રીમહાપ્રભુજી આજ્ઞા કે છે - વેદ (શ્રુતિ) નો અર્થ છે 'બ્રહ્મ', ગીતા (સ્મૃતિ) નો અર્થ છે 'પરમાત્મા', ભાગવત (પુરાણ) નો અર્થ છે 'ભગવાન'. એ સિવાય જે 'અષ્ટાક્ષર' કે 'પંચાક્ષર' મંત્ર છે, તેના પણ વિશિષ્ટ અર્થ છે. અષ્ટાક્ષર નો અર્થ છે - 'ભગવાનનું મહાત્મ્યજ્ઞાન', કારણકે તેમાં 'શરણાગતિ' નો ભાવ રહેલો છે. તેવીજ રીતે પંચાક્ષર નો અર્થ છે 'ભગવાન પ્રતિ સમર્પણ'.

જો આપણે 'બ્રહ્મસંબંધ મંત્ર' લીધો છે તો તેનો અર્થ છે - આપણુ સેવ્ય સ્વરૂપ, જેમની આપણે સેવા કરીએ છીએ. જ્યારે આપણે આપણા શ્રીઠાકોરજી સન્મુખ નિવેદન (બ્રહ્મ સંબંધ) મંત્ર બોલીએ છીએ ત્યારે કહીએ છીએ - "હે કૃષ્ણ હું તારો છું". આ શબ્દો આપણે આપણા સેવ્ય સ્વરૂપ આગલ બોલીએ છીએ અર્થાત્ આપણા કૃષ્ણ ને કહીએ છીએ, જેને આપણે ભજીએ છીએ, જેની આપણે સેવા કરીએ છીએ, નહીં કે સર્વ વ્યાપિ બ્રહ્મ કે સૃષ્ટિનું

સંચાલન / નિયમન કરનાર પરમાત્મા ને !

આપણે જ્યારે અષ્ટાક્ષર કે પંચાક્ષર મંત્ર બોલીએ તો તેની સાર્થકતા ત્યારેજ બને જ્યારે એ મંત્ર ના અર્થને જાણિયે, વિચારિયે, અને એનો અર્થ છે - આપણુ 'સેવ્ય સ્વરૂપ'. તે છે આપણા દ્વારા બોલાતા મંત્ર ના અધિષ્ઠાતા. જો આ અર્થ આપણે ન સ્વીકારીએ તો તે મંત્ર જ નથી રહી જતા, તે માત્ર બોલાતા શબ્દો જ છે ! અને જો આપણે બ્રહ્મસંબંધ કર્યા પછી સેવા જ ન પધરાવી હોય તો !

(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

(સંદર્ભ - શ્રી શ્યા.મ. જી)

"પુષ્ટિ-સિદ્ધાંત ચિંતન" (૫)

મંત્ર અને મંત્ર ના અધિદેવ સાથેના સંબંધ ને જાણીએ તો મંત્ર ની દેવાત્મકતા અને તેની ફલદાયિતા સમજી શકાય. શ્રીમહાપ્રભુજી સમજાવે છે તેમ શ્રુતિ, સ્મૃતિ, અને ભાગવત નો અર્થ અનુક્રમે બ્રહ્મ, પરમાત્મા અને ભગવાન છે. તેવીજ રીતે આપ ના મતે અષ્ટાક્ષર અને પંચાક્ષર મંત્ર નો અર્થ આપણા સેવ્ય-સ્વરૂપ શ્રીઠાકોરજી છે. તેથીજ શ્રીમહાપ્રભુજી અમુક સેવકોને સેવાર્થે બ્રહ્મસંબંધ મંત્ર લખીને પધરાવી દેતા હતાં, અર્થાત્ તે મંત્ર સ્પષ્ટરૂપે 'દેવ' જ છે, એટલે દેવ મંત્રાત્મક છે.

આપણે જોઈએ છીએ કે મર્યાદામાર્ગમાં મંત્ર દ્વારા પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવે છે. તેમજ પુષ્ટિમાર્ગમાં ભાવાત્મક રીતે શ્રીઠાકોરજીને પુષ્ટ કરતાં વેદ, ગીતા, ભાગવત નામ મંત્રો નો ઉચ્ચારણ કરવામાં આવે છે. ભાગવત (૧૦.૧.૨૨) અનુસાર મંત્ર બોલીને સ્વરૂપના પ્રત્યેક અંગ નો સ્પર્શ કરવામાં આવે છે. તેથી સમજી શકાય છે કે સ્વરૂપ મંત્રાત્મક છે અને મંત્ર દેવાત્મક છે. તે બન્ને પરસ્પર જોડાયેલ છે, જેવી રીતે વાણી અને તેનો અર્થ જોડાયેલ છે.

શ્રીમહાપ્રભુજી 'અષ્ટાક્ષર મંત્ર'ને પ્રભુના માહાત્મ્ય ,સાથે ઓડાયેલ માને છે, તેના દ્વારા આપણે પ્રભુની શરણાગતિ સ્વીકારીએ છીએ, અને 'બ્રહ્મસંબંધ મંત્ર' સાથે આપણો પ્રભુ પ્રત્યેનો સ્નેહ જોડાયેલ છે. તેનો મતલબ એ કે અષ્ટાક્ષર દ્વારા આપણે ભગવાન સાથે 'શરણ' અને 'શરણાગત' ના ભાવથી જોડાયેલા છીએ અને 'બ્રહ્મસંબંધ' કરતી વખતે "દાસોંહં" કહીએ ત્યારે ભગવાન સાથે 'સ્વામી' આને 'સેવક' નો સંબંધ જોડાય છે.

આ ચીતે મંત્રોચ્ચાર દ્વારા આપણે ભગવાન સાથે વ્યક્તિગત સંબંધ સ્થાપિત કરીએ છીએ.

(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

(સંદર્ભ - ગો. શ્રી શ્યા.મ.જી)

"પુષ્ટિ-સિદ્ધાંત ચિંતન" (૬)

વિશિષ્ટ શબ્દ થી વ્યક્તિગત સંબંધ સ્થાપિત થાય છે. જેવીરીતે કોઈને 'કાકા' કહીએ ત્યારે આપણો તેમની સાથે ભત્રીજાનો સંબંધ સ્થાપિત થાય છે. તેવી વાત પતિ-પત્ની ના સંબંધ ની છે. જેને પત્ની ન હોય તે પુરુષને 'પતિ' ન કહેવાય. પતિ શબ્દ પત્ની ના સંદર્ભ માં છે. બધા પુરુષ પતિ કે કાકા ન હોય. તેમની પત્ની કે ભત્રીજા ના સંદર્ભ માં તે પતિ કે કાકા કહેવાય છે.

જ્યારે આપણે અષ્ટાક્ષર મંત્ર નો ઉચ્ચાર કરીએ છીએ ત્યારે આપણો 'કૃષ્ણ' સાથે 'શરણ' આને 'શરણાગત' નો

સંબંધ સ્પષ્ટ થાય છે. "શ્રીકૃષ્ણ શરણં મમ" નો અર્થ થાય - શ્રીકૃષ્ણ મારા રક્ષક છે. તેવીજ રીતે 'દાસોહં' બોલીયે ત્યારે આપણો શ્રીકૃષ્ણ ને 'સ્વામી' રુપે સ્વીકારવાનો ભાવ પ્રકટ થાય છે. પંચાક્ષર મંત્ર દ્વારા શ્રી કૃષ્ણ આપણા સ્વામી હોવાની આપણે કબુલાત કરીએ છીએ.

આવીજ હકીકત વેદ મંત્ર ના અર્થ રુપ 'બ્રહ્મ' શબ્દ, ગીતા મંત્ર ના અર્થ રુપ 'પરમાત્મા' શબ્દ અને ભાગવત મંત્ર ના અર્થ રુપ 'ભગવાન' શબ્દ ની છે. વાસ્તવમાં ત્રણેય શબ્દો 'પરમ તત્ત્વ' પરક જ છે, જેમ કાકા, મામા, પતિ વગેરે શબ્દો કોઈ 'માણસ' ના માટે જ છે, પરંતુ જુદા જુદા સંદર્ભ માં તેના અર્થ થાય છે.

(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

(સંદર્ભ - ગો. શ્રી શ્યા.મ.જી)

"પુષ્ટિ-સિદ્ધાંત ચિંતન" (૭)

વેદ માં 'પરમ તત્ત્વ' ને 'બ્રહ્મ' કહ્યા છે. બ્રહ્મ નો અર્થ છે 'જે સર્વ વ્યાપ્ત છે'. સૃષ્ટિ માં જે કંઈ છે તે બધું બ્રહ્મ માં સમાહિત છે. તેની બહાર કશું જ નથી. જો આપણે એમ કહીએ કે બ્રહ્મ અમુક સિવાય બધું છે, તો તે બ્રહ્મ જ ન કહેવાય. સૃષ્ટિ માં અસ્તિત્વ ધરાવનાર પ્રત્યેક વસ્તુ બ્રહ્મ નુંજ રુપ છે.

તેથી જ તે 'પરમ તત્ત્વ' ને માટે શ્રુતિ કહે છે - "એકમેવાદવિતિયમ્". તે એક માત્ર અને અદ્વિતીય છે. તેના સિવાય સૃષ્ટિ માં અન્ય કશું અસ્તિત્વ ધરાવતું નથી. જે આ સર્વ કંઈ બન્યો છે તેનું નામ જ બ્રહ્મ છે. જેવીરીતે સોનાની લગડીમાંથી વિભિન્ન દાગીના - ઇરિંગ, વિંટી, બંગડી વગેરે બનાવવામાં આવે તો તે એકબીજાથી ભિન્ન હોવા છતાં તે બધા દાગિના મૂલતઃ સોનું જ છે.

તેવીજ રીતે સૃષ્ટિ માં દેખાતી જડ-ચેતન બધી વસ્તુઓ એકબીજાથી ભિન્ન હોવા છતાં તે બધાજ નામ અને રુપ બ્રહ્મ નાજ છે. કોઈજ પદાર્થ બ્રહ્મ થી ભિન્ન નથી, અર્થાત્ બ્રહ્મ ન હોય તેવું કંઈજ અસ્તિત્વ ધરાવતું નથી. આ જ શ્રીમહાપ્રભુજીના 'બ્રહ્મવાદ' ના સિદ્ધાંત નું મૂલ છે.

(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

(સંદર્ભ - ગો.શ્રીશ્યા.મ.જી)

"પુષ્ટિ-સિદ્ધાંત ચિંતન" (૮)

તદનુસાર સ્મૃતિ ગ્રંથ 'ગીતા' પણ એક મંત્ર છે, જેના દેવ છે 'પરમાત્મા'. ગીતામાં 'પરમ તત્ત્વ' માટે 'પરમાત્મા' શબ્દ પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે. સૃષ્ટિમાં ભગવદ્ અંશ રુપ અનંત આત્માઓ છે, જેને આપણે 'જીવાત્મા' કહીએ છીએ. તે સૌમાં વિદ્યમાન એક પરમ આત્મા અર્થાત્ 'પરમાત્મા' છે. જેમ 'કાકા' શબ્દ કહેતાં 'ભત્રીજા' નો બોધ થાય છે, જેમ પરમાત્મા કહેતા આત્મા નો બોધ થાય છે. આમ 'પરમ તત્ત્વ' ને જ્યારે 'આત્મા' ના સંદર્ભ માં વિચારીએ ત્યારે તેને 'બ્રહ્મ' ન કહેતાં 'પરમાત્મા' શબ્દ થી સંબોધવામાં આવે છે. બ્રહ્મ સર્વવ્યાપી છે, પરમાત્મા આત્મા સાથે જોડાયેલ છે. તેમ છતાં બ્રહ્મ અને પરમાત્મા માં તત્ત્વતઃ કોઈ ભેદ નથી.

સૃષ્ટિ માં પરમાત્મા 'વ્યષ્ટિ અંતર્યામી' રુપે પ્રત્યેક જીવાત્મા સાથે સાક્ષીવત્ રહેલ છે, જ્યારે તે 'સમષ્ટિ અંતર્યામી' સ્વરુપે સમગ્ર સૃષ્ટિ નું નિયમન - સંચાલન કરે છે. પરમાત્મા ને સાક્ષી માનવાથી કોઈ 'પાપ' કરતાં આપણે વિચારીએ કે પરમાત્મા બધું જુએ છે, માટે પાપ ન કરવું જોઈએ. સત્કર્મ કરતાં પણ પરમાત્માની

પ્રસન્નતા માટે કરીએ છીએ તેવો અહેસાસ થાય છે. જીવાત્મા ના સત્કર્મ, સદ્ભાવ, સદ્વિચાર માં પરમાત્મા ની અનુભૂતિ થાય છે, તે વ્યાપક અનુભૂતિ નથી હોતી પરંતુ વ્યક્તિગત અનુભૂતિ હોય છે.
(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની) (સંદર્ભ - ગો.શ્રી શ્યા.મ.જી)

"પુષ્ટિ-સિદ્ધાંત ચિંતન" (૯)

શ્રુતિ (વેદ) અને સ્મૃતિ (ગીતા) ઉપરાંત શ્રીમહાપ્રભુજીએ 'ભાગવત મહાપુરાણ ને પળ પ્રમાણ રૂપ સ્વીકાર્યું છે. ભાગવત મંત્ર નો દેવ 'ભગવાન' છે. તેમાં 'પરમ તત્ત્વ' માટે બ્રહ્મ કે પરમાત્મા ન કહેતાં 'ભગવાન' શબ્દ પ્રયોગ કર્યો છે. જે કોઈ પરમાત્મા નું ભજન કરે તેને 'ભક્ત' કહેવાય, અને તે જેને ભજી રહ્યો હોય તે ભજનીયને 'ભગવાન' કહેવાય.

આમ 'ભક્ત' ના સંદર્ભ માં 'પરમ તત્ત્વ' ને 'ભગવાન' શબ્દ થી સંબોધવામાં આવે છે. ભગવાન નો અર્થ છે - 'ભગ' વાળા અર્થાત્ જેમનામાં ऐश्वर्य, વીર્ય, યશ, શ્રી, જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય એવા છ દિવ્ય ગુણો રહેલા છે. ભક્ત અને ભગવાન ને જોડતી કડી છે - 'ભજન' અથવા 'ભક્તિ'. તેના દ્વારા ભક્ત ભગવાન સુધી પહોંચી શકે છે. જો ભક્ત ભજન એટલેકે ભક્તિ ન કરે તો તેનો ભગવાન સાથે સંબંધ સ્થાપિત થઈ શકે નહીં.

આ રીતે 'પરમ તત્ત્વ' માટે ભગવાન શબ્દ ના પ્રયોગ થી ભક્ત સાથે તેમનો વ્યક્તિગત સંબંધ સ્પષ્ટ થાય છે, જેવીરીતે કોઈ માણસને 'કાકા' કહેવાથી આપણે તેના ભત્રીજા હોવાની ઓલખ ઊભી થાય છે.

કોઈ ભજન કરે અથવા ન કરે, તો પણ 'પરમ તત્ત્વ' બ્રહ્મ કે પરમાત્મા તો છેજ, પરંતુ જ્યારે કોઈ ભક્ત તેનું ભજન કરે ત્યારે એ 'ભગવાન' કહેવાય છે.

આ રીતે શ્રીમહાપ્રભુજીએ બ્રહ્મ, પરમાત્મા અને ભગવાન શબ્દોના ભેદ સમજાવ્યા છે.

(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

(સંદર્ભ - ગો. શ્રીશ્યા.મ.જી)

"પુષ્ટિ-સિદ્ધાંત ચિંતન" (૧૦)

શ્રીમહાપ્રભુજી 'સર્વનિર્ણય-નિબંધ' માં કહે છે- "પ્રેમ્ણાન્વત્ સાધનં લોકે નાસ્તિ મુખ્યં પરં મહત્, શ્રીભાગવતમેવ અત્ર પરં તસ્ય હિ સાધનમ્" (૩૨૬). અર્થાત્ લોકમાં (ભગવદ્) પ્રેમ થી વિશેષ અન્ય કોઈ સાધન નથી અને ભગવાન ના વિષયમાં નિર્ધાર કરનારું, ભગવાનના સર્વ માહાત્મ્યને પ્રકટ કરનારું, તેમના પ્રત્યે પ્રેમ (ભક્તિ) પ્રકટાવનારું શ્રીમદ્ ભાગવત શાસ્ત્ર છે, અર્થાત્ 'પરમ તત્ત્વ'ને 'ભગવાન' રૂપે ઓલખાવનાર ભાગવત શાસ્ત્ર છે.

આપણે જોયું તેમ 'પરમાત્મા' આત્મા ના સંદર્ભ માં કહેવાતું 'પરમ તત્ત્વ' નું નામ છે. જ્યારે 'બ્રહ્મ' શબ્દ નો પ્રયોગ કરીએ ત્યારે જગતના પ્રત્યેક રૂપ અને નામ તેના છે. તે અર્થમાં દેવ અને રાક્ષસ બન્ને તે જ છે. રામ અને રાવણ બન્ને તેના જ રૂપો છે. આમ બ્રહ્મ ના સ્તર પર રામ અને રાવણમાં ભેદ નથી, પરંતુ પરમાત્મા નો વિચાર કરીએ ત્યારે આત્મા અને પરમાત્મા માં ભેદ ઉત્પન્ન થાય છે. જો આપણે રાવણને બદલે રામ અને વિભિષણ નો વિચાર કરીએ ત્યારે એક 'ભગવાન' છે અને બીજો 'ભક્ત' છે, કેમકે વિભિષણ રામને ભજે છે. આમ ભગવાન ના સ્તરે બન્ને એક નથી.

બ્રહ્મ સ્વરૂપ રામને કોઈ 'ભજે' ત્યારે તે 'ભગવાન' રૂપે ભક્તને પ્રતિસાદ આપે છે.

આ રીતે 'પરમ તત્ત્વ' માટે જુદા જુદા શબ્દો થી તેના સંદર્ભ માં અર્થ બદલાઈ જતા હોય છે. આ સુક્ષ્મ ભેદ જાણવો એટલા માટે જરૂરી છે કે શ્રીમહાપ્રભુજી 'કૃષ્ણ' ને 'પરબ્રહ્મ' બતાવી તેમની સેવા નો ઉપદેશ આપે છે, તેનું તાત્પર્ય સમજી શકાય.

(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

(સંદર્ભ - ગો.શ્રીશ્યા.મ.જી)

"પુષ્ટિ-સિદ્ધાંત ચિંતન" (૧૧)

૮૪ વૈષ્ણવ ની વાર્તામાં ગદાધરદાસજી નો પ્રસંગ આવે છે. તેમના કાકા શૈવ પંથી પંડિત હતાં. એક સમય ગદાધરદાસને લઈ તેઓ પ્રયાગમાં શ્રીમહાપ્રભુજી પાસે આવ્યા અને આપશ્રીને પ્રશ્ન કર્યો કે "ઠાકોરજી તો બધા એક છે, પરંતુ વૈષ્ણવ સંપ્રદાય માં શા માટે બધાને જુદા જુદા માને છે ? કોઈ 'કૃષ્ણ' ને કોઈ 'રામ' ને. કોઈ 'નૃસિંહ' વગેરેને તો કોઈ 'નારાયણ' આદિને ! આ બધામાં 'ઠાકોરજી' કોણ ?"

શ્રીમહાપ્રભુજીએ જવાબ આપ્યો કે - "જેવીરીતે ચક્રવર્તી રાજાનું રાજ્ય સમગ્ર પૃથ્વી પર હોય અને પ્રત્યેક દેશ - ગામ ના પણ રાજા હોય, તેઓ પણ 'રાજા' જ કહેવાય, પરંતુ તે બધા ચક્રવર્તી રાજાના આજ્ઞાકારી હોય. તેવી રીતે પૂર્ણપુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ સર્વોપરી છે અને બીજા અવતારો તેમના અંશ-કલા રૂપ વિભૂતિઓ છે. તે સર્વે શ્રીકૃષ્ણ ના આજ્ઞાકારી છે".

તેથીજ શ્રીમહાપ્રભુજી સમજાવે છે કે બધા દેવ 'દેવ' તો છે, જેટલા પણ પ્રભુના રૂપ છે, તે બધા ઠાકોરજી તો છે, પરંતુ શ્રીકૃષ્ણ ચક્રવર્તી છે - તે બધા ઠાકોરજીના. શ્રીકૃષ્ણ માત્ર 'દેવ' નથી, પરંતુ "દેવાધિદેવ" છે.

આ વાત સમજાવવા માટે જ શ્રીમહાપ્રભુજીએ બ્રહ્મ-પરમાત્મા-ભગવાન ની એકરૂપતા અને તેમાં તારતમ્ય નો ખુલાસો કર્યો છે. જેને વેદ માં 'બ્રહ્મ' કહ્યા છે, તેને ગીતા માં 'પરમાત્મા' કહ્યા છે, અને ભાગવત માં 'ભગવાન' કહ્યા છે, જે ભાગવત નો દેવ છે, તે 'ભગવાન કૃષ્ણ' છે. અર્થાત્ વેદ નો દેવ બ્રહ્મ તે જ શ્રીકૃષ્ણ છે.

ભાગવત કહે છે - "એતે ચાંશ કલા પુંસ કૃષ્ણસ્તુ ભગવાન સ્વયં". અર્થાત્ બધા અવતારો અંશ કલા રૂપ છે, માત્ર 'કૃષ્ણ' સ્વયં ભગવાન છે. તેઓ અવતાર નથી, 'અવતારી' છે. માટે જ શ્રીમહાપ્રભુજી સિદ્ધાંત મુક્તાવલી ગ્રંથ માં કહે છે - "પરં બ્રહ્મ તુ કૃષ્ણો હી" - કૃષ્ણ જ પરબ્રહ્મ છે.

(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

(સંદર્ભ - ગો.શ્રીશ્યા.મ.જી)

"પુષ્ટિ-સિદ્ધાંત ચિંતન" (૧૨)

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ચક્રવર્તી રૂપ 'દેવાધિદેવ' હોવાની નિર્ણાયક રજુઆત શ્રીમહાપ્રભુજી તેમના નિબંધ ગ્રંથ ના શાસ્ત્રાર્થ પ્રકરણમાં શ્રીજગન્નાથજી નામ વચન નો ઉલ્લેખ કરતાં કહે છે - "એકં શાસ્ત્રમ્ દેવકી પુત્ર ગીતં એકો દેવો દેવકી પુત્ર એવં, મંત્રોપ્યેકં તસ્ય નામાનિ યાનિ કર્માપ્યેકં તસ્ય દેવસ્ય સેવા". આપશ્રી આ ભગવદ્ વાણીને આધારે 'ગીતા' ને એક માત્ર અર્થાત્ 'મુખ્ય શાસ્ત્ર' તરીકે પ્રતિપાદિત કરે છે. તેમાં સ્પષ્ટતયા બતાવ્યું

છે કે 'કૃષ્ણ' 'મુખ્ય દેવ' છે.

ભાગવત માં અવતારી કૃષ્ણ ના ચોવિસ અવતારો વર્ણવવામાં આવ્યા છે. વેદ માં તો કહે છે - "અજાયમાનો બહુધા વિજાયતે તસ્ય ધીરાઃ પરિજાનન્તિ યોનિ મરીચીનામ્ પદમ્ ઇચ્છન્તિ વેધસઃ". અર્થાત્ તે 'અજન્મા' છે છતાં અનેકવાર અનેક પ્રકારે જન્મ લે છે. સૃષ્ટિ માં વિદ્યમાન બધા જ રૂપ બ્રહ્મ ના જ છે. એ બધામાં તેની બ્રહ્મરૂપતા પ્રકટ થાય છે, કૃષ્ણ રૂપતા પ્રકટ થતી નથી.

પરંતુ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ગીતા માં સ્પષ્ટતા કરે છે કે "વેદેશ્ચ સર્વેઃ અહમેવ વેદ્યઃ". (ગીતા ૧૫/૧૫). અર્થાત્ સમગ્ર વેદ મારું જ પ્રતિપાદન કરે છે. આ વાતની પ્રતીતિ શ્રીકૃષ્ણે પોતાના વિરાટ સ્વરૂપ માં અર્જુનને કરાવી હતી. અર્થાત્ સમગ્ર સૃષ્ટિ માં શ્રીકૃષ્ણ સમાહિત છે, શ્રીકૃષ્ણ જ પરબ્રહ્મ છે.

આમ વેદ ના મંત્રો નો અર્થ / નામ, ગીતા ના બધા મંત્રોના અર્થ અથવા ભાગવત ના બધા મંત્રોના અર્થ કેવલ શ્રીકૃષ્ણ જ થાય છે, એટલેકે તેમાં કહેવાયેલા બધા અવતારો / નામ શ્રીકૃષ્ણ નામ છે. તેથીજ શ્રીજગન્નાથજી કહે છે - "મંત્રોપ્યેકમ્ તસ્ય નામાનિ યાનિ". આથી સમજી શકાય કે શ્રીકૃષ્ણ ચક્રવર્તી રૂપે 'દેવાધિદેવ' છે. (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની) (સંદર્ભ - ગો. શ્રીશ્યા.મ.જી)

"પુષ્ટિ-સિદ્ધાંત ચિંતન" (૧૩)

શ્રીમહાપ્રભુજી 'પરમ તત્ત્વ' ને તેમના નિબંધ ગ્રંથ ના શાસ્ત્રાર્થ પ્રકરણમાં ત્રણ પ્રકારે પ્રમાણ દ્વારા સમજાવ્યું છે - ૧.વેદ-ગીતા-બ્રહ્મસૂત્રો-ભાગવત ના ક્રમ થી, જેથી તે ઉત્તર-પૂર્વ સંદેહવારક બની રહે, ૨.વેદ-બ્રહ્મસૂત્રો અને ગીતા-ભાગવત નામ જોડકાના પરસ્પર સંબંધથી, ૩.તેને વેદ ના પૂર્વકાંડમાં યજ્ઞ-કર્મ કહ્યું છે, અને ઉત્તરકાંડમાં જ્ઞાન રૂપ બતાવ્યું છે. પરંતુ મૂલતઃ તે ઉભય જ્ઞાન-ક્રિયા રૂપ છે, જેનું નિરૂપણ ભાગવત માં કૃષ્ણ સ્વરૂપે કરવામાં આવ્યું છે.

ગોપાલ પૂર્વતાપનીય ઉપનિષદ કહે છે - "સચ્ચિદાનંદ વેદાંત થી જણાય તેવા ગુરુ રૂપ, બુદ્ધિના સાક્ષી, અને જેને કર્મ કરવા છતાં શ્રમ પડતો નથી એવા શ્રીકૃષ્ણ ને હું નમન કરું છું." વધુમાં કહે છે "શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા નું નામ લેવું, તેમનું ભજન કરવું એનું નામ ભક્તિ છે. આલોકની અને પરલોકની ઉપાધિનો ત્યાગ કરી પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ માં મનને તલ્લીન કરવું તેનું નામ ભજન છે".

ગોપાલ ઉત્તરતાપનીય ઉપનિષદ કહે છે - "શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા ને જરા કે મૃત્યુ નથી, તે સ્થાણુ છે, અચ્છેદ છે, જે સૂર્યમાં રહેલ છે, જે ઈન્દ્રિયો માં રહેલ છે, જે તમામ દેવોમાં રહેલ છે, જે તમામ પ્રાણીઓમાં પ્રવેશ કરી પ્રાણીમાત્ર ને ધારણ કરે છે તે આ છે".

શ્રીશંકરાચાર્યજી પણ ગીતાભાષ્ય ની પ્રસ્તાવનામાં લખે છે- શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ ને વિશે મુર્ખલોકો ઈશ્વરત્વ અને સર્વજ્ઞત્વ ની શંકા કરે છે". મધુસૂદન સરસ્વતિ લખે છે- "કૃષ્ણાત્ પરં કિમપિ તત્ત્વં ન જાને".

વેદ માં 'કૃષ્ણ' શબ્દ ની વ્યુત્પત્તિ કરતાં કહે છે- 'કૃ' એટલે 'સતા' અને 'ણ' એટલે 'આનંદ', અર્થાત્ 'કૃષ્ણ' એ તત્ત્વ નું નામ છે, જે 'સદાનંદ' છે.

માટેજ શ્રીમહાપ્રભુજી 'શ્રીકૃષ્ણ શરણં મમ' અને 'કૃષ્ણ તવાસ્મિ' મંત્રો દ્વારા શ્રીકૃષ્ણ ની શરણાગતિ અને સમર્પણ નો બોધ આપે છે. (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ-સિદ્ધાંત ચિંતન" (૧૪)

તદર્થ સમજી શકીએ છીએ કે શ્રીમહાપ્રભુજી "કૃષ્ણસેવા સદા કાર્યા" ને 'સ્વસિદ્ધાંત' શા માટે કહી રહ્યા છે ? તદુપરાંત "સર્વદા સર્વભાવેન ભજનિયો વ્રજાધિપઃ, સ્વસ્યાયમેવ ધર્મોહિ નાન્યક્વાપિ કદાચન", અર્થાત્ માત્ર વ્રજાધિપ શ્રીકૃષ્ણનું હંમેશા ભજન (સેવા અર્થમાં) કરવું જોઈએ, તે સિવાય પુષ્ટિજીવનું અન્ય કર્તવ્ય નથી, એમ કહેવાનું શું તાત્પર્ય છે ?

અહીં આપશ્રી 'કૃષ્ણ' નામના કોઈ સામાન્ય દેવતા ની ભક્તિ કરવાની આજ્ઞા કરી રહ્યા નથી, પરંતુ ચક્રવર્તી રાજાવત્ દેવાધિદેવ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ની સેવા કરવાનો ઉપદેશ આપી રહ્યા છે, કેમકે તેઓ 'પુષ્ટિપ્રવાહમર્યાદાભેદ' ગ્રંથ માં સમજાવે છે તેમ 'પુષ્ટિજીવો' ની ઉત્પત્તિ નું પ્રયોજન જ શ્રીકૃષ્ણ ની સેવા છે. માટે 'કૃષ્ણસેવા' ને પોતાનો સિદ્ધાંત બતાવે છે.

શ્રીમહાપ્રભુજીના મતે 'ભગવાનેવ ફલમ્' છે. તેથી જો ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ને પ્રાપ્ત કરવા હોય તો તેમની સાથે વ્યક્તિગત સંબંધ સ્થાપિત કરવો જરૂરી છે. માટેજ જ્યારે આપણે "શ્રીકૃષ્ણ શરણં મમ" મંત્ર નો અર્થસહ ઉચ્ચાર કરીએ છીએ ત્યારે સ્વીકારીએ છીએ કે 'શ્રીકૃષ્ણ મારા રક્ષક છે'. તેવીજ રીતે નિવેદન મંત્ર "કૃષ્ણ તવાસ્મિ" કહીએ ત્યારે આપણે કૃષ્ણ ના હોવાનું કબુલીએ છીએ. તેનો અર્થ થાય - 'કૃષ્ણ મારો છે'. આમ અરસપરસ વ્યક્તિગત સંબંધ સ્થાપિત થાય છે, જેવીરીતે લોકમાં કોઈ સ્ત્રી કોઈક પુરુષ ની પત્ની હોવાનું કબુલે ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે તેની તે પુરુષ તેણીના પતિ હોવાની જ સ્વીકૃતિ છે. તે રીતે સ્ત્રી-પુરુષ નો વ્યક્તિગત સંબંધ સ્થાપિત થાય છે.

એવી જ વાત શ્રીકૃષ્ણ સાથે વ્યક્તિગત સંબંધ જોડવાની આ વાત છે.

(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ-સિદ્ધાંત ચિંતન" (૧૫)

જ્યારે આપણે 'હે કૃષ્ણ તમારો છું' કહી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ સાથે વ્યક્તિગત સંબંધ સ્થાપિત કરીએ છે, તેની પૃષ્ઠભૂમિ માં સૃષ્ટિ ની ઉત્પત્તિ સમયે પુષ્ટિજીવ તરીકે ભગવાને સ્વયં કરેલું વરણ છે. ત્યારેજ ભક્તિ રૂપી 'બીજભાવ' ભગવાન પુષ્ટિજીવ માં સ્થાપિત કરે છે. અનેક જન્મો પર્યંત ભક્તિ નું તે બીજ સુષુપ્ત અવસ્થા માં રહેતું હોઈ શકે છે, પરંતુ ભગવદ્ કૃપાથી સત્પુરુષ ના સંગના કારણે શ્રીમહાપ્રભુજી જેવા આદર્શ ગુરુ દ્વારા જ્યારે આપણને આપણી સાચી ઓલખ થાય, જેની આપણને સહસ્ર પરિવત્સર થી વિસ્મૃતિ થઈ ચુકેલી છે, તથા આપણો અંગીકાર કરી બ્રહ્મસંબંધ મંત્ર દ્વારા પૂનઃ આપણો સંબંધ શ્રીકૃષ્ણ સાથે સ્થાપિત કરાવે, ત્યારે આપણે આપણું સર્વસ્વ સમર્પિત કરી, તેમનું 'દાસત્વ' સ્વીકારી કહીએ છીએ કે "હૈ કૃષ્ણ હું તમારો છું".

આમ જ્યારે આપણો પ્રભુ સાથે વ્યક્તિગત સંબંધ સ્થાપિત થાય ત્યારે, જેમ પત્ની દ્વારા કોઈ પુરુષ નું પતિ રૂપે વરણ કરવામાં આવે ત્યારે તેને પતિની સેવા કરવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે, સાથે તેનું પતિની સેવા કરવાનું અનિવાર્ય કર્તવ્ય પળ બને છે. તેવીજ રીતે શ્રીકૃષ્ણ ના દાસ હોવાનું સ્વીકારી જ્યારે આપણે તેઓ 'સ્વામી' હોવાનું કબુલ કરીએ ત્યારે તેમની સેવા આપણો સહજ ધર્મ બને છે. તદર્થ શ્રીમહાપ્રભુજી આજ્ઞા કરે છે

કે - "કૃષ્ણ સેવા સદા કાર્યા", એ મારો સિદ્ધાંત છે.

આથી જો બ્રહ્મસંબંધ કર્યા પછી શ્રીકૃષ્ણ ની ભાવપૂર્વક સેવા ન કરીએ તો આપણી સાચી ફરજ ચુકીએ છીએ તેમજ આપણે કરેલી કબુલાત ઓટી સાબિત થાય, એટલું જ નહીં, ગુરુ શ્રીમહાપ્રભુજી ના ઉપદેશ ની અવજા કરવા માટે દોષી પણ બનીએ છીએ. (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ-સિદ્ધાંત ચિંતન" (૧૬)

શ્રીમહાપ્રભુજીના ગ્રંથોનો તલસ્પર્શી અભ્યાસ કરતાં સ્પષ્ટપણે સમજી શકાય છે કે વિભિન્ન ગ્રંથોમાં તેમણે કરેલી આજ્ઞાઓનું અનુસંધાન છે તેમજ તે સારગર્ભિત છે. જ્યારે આપણે બ્રહ્મસંબંધ દ્વારા શ્રીકૃષ્ણ સાથે વ્યક્તિગત સંબંધ નો સ્વીકાર કરીએ છીએ ત્યારે આપણું તેમની સાથે આદાન-પ્રદાન (interaction) વ્યક્તિગત સ્તર પર જ સંભવી શકે છે, તે સાર્વત્રિક હોઈ શકતું નથી.

તે હેતુથી જ શ્રીમહાપ્રભુજીએ ભક્તિવર્ધિની ગ્રંથમા "ગૃહે સ્થિત્વા સ્વધર્મતઃ" આજ્ઞા કરેલી જણાય છે. એવા જ બીજા વચનો પણ મળે છે. "કૃષ્ણ સેવા સદા કાર્યા" (સિ.મુ.), જ્યાં 'સદા' શબ્દ પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે. "સર્વદા સર્વભાવેન ભજનીયો વ્રજાધિપ:", તેમજ "સ્મરણં ભજનં ચાપિ ન ત્યાજ્યમ્" (ચતુઃશ્લોકી). અહીં પણ 'સર્વદા' શબ્દ પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે તેમજ ભજન (સેવા અર્થ) નો ક્યારે પણ ત્યાગ ન કરવાની આજ્ઞા કરી છે.

આવા બધા વચનો નો સંકલિત અર્થ સ્પષ્ટ થાય છે કે જીવ નો ભૌતિક તેમજ માનસિક સંપર્ક / સંબંધ સતત પોતાના સેવ્ય શ્રીકૃષ્ણ સાથે જોડાયેલ રહેવો જોઈએ. શ્રીમહાપ્રભુજી જ્યારે સિદ્ધાંત મુક્તાવલી ગ્રંથમાં સાધન રૂપ 'તનુ-વિત્તજા' સેવાનો ઉપદેશ કરે છે, તેનાથી આપણી ભૌતિક સંન્નિધિ આપણા સેવ્ય સ્વરૂપ સાથે બની રહે છે, જે જ્યારે આપણું ચિત્ત સંપૂર્ણપણે પ્રભુ સાથે સંલગ્ન થાય ત્યારે તે ફલરૂપા 'માનસી' ની અવસ્થા હોવાનું સમજાવ્યું છે.

આમ જ્યારે શ્રીમહાપ્રભુજી "ભગવાનેવ ફલમ્" (પુ.પ્ર.મ.ભેદ) કહી રહ્યા છે, ત્યારે તે 'ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ' સાથે સંપૂર્ણ એકરૂપતા - તાદાત્મ્ય સંબંધ સ્થાપિત કરવાનું પ્રયોજન તેમના ઉપરોક્ત વચનોમાં સ્પષ્ટપણે સમજી શકાય છે. લૌકિક માં પણ પ્રત્યેક સંબંધ ની શુરુઆત માં માત્ર સંગ થવાથી ક્રમશઃ ઉત્તરોત્તર તે પ્રેમ આસક્તિ અને વ્યસન ની અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી લેતી હોય છે, જે અવસ્થામાં પારસ્પારિક ઓતપ્રોતતા અને અનિવાર્યતા સ્થાપિત થઈ જતી હોય છે.

(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ-સિદ્ધાંત ચિંતન" (૧૭)

તદુપરાંત શ્રીમહાપ્રભુજી સુબોધિનીજી માં આજ્ઞા કરે છે કે - "ગૃહસ્થિતેઃ ઉત્કૃષ્ટં, ન ભગવદીયત્વ માત્રેણ, કિંતુ , ભગવતા સહ સ્થિત્વા, ભગવત્કાર્યાર્થ વા અન્યથા ન સ્થાતવ્યમ્" (સુ.૩.૧.૨), અર્થાત્ - કોઈ વ્યક્તિ ભગવદીય હોય એવા કારણે તેનો ગૃહવાસ ઉત્તમ માની શકાય નહીં. જો તે ભગવાન ની સાથે એટલે કે ભગવાન ને ઘરમાં

પધરાવીને ગૃહમાં વાસ કરે અથવા ભગવત્કાર્ય માટે - ભગવત્ સેવા કરવાના હેતુથી ગૃહમાં નિવાસ કરે તો તેનો ગૃહવાસ ઉત્તમ કહેવાય. અન્યથા તેની ગૃહસ્થિતિ નિષ્પ્રયોજન છે.

શ્રીમહાપ્રભુજીના ગૃહસેવાના આગ્રહ માટેનો આથી વિશેષ શું પ્રમાણ હોઈ શકે ? ભગવત્ સેવા વિના, આપશ્રી પુષ્ટિજીવ ની ઘરમાં સ્થિતિ ને જ યોગ્ય ગણતા નથી. તેમનું ઘરમાં રહેવાનું પ્રયોજન જ પોતાના ઘરમાં 'કૃષ્ણ સેવા' માટે છે.

સ્વાભાવિક છે કે કોઈ બે વ્યક્તિ એક સાથે રહેતી ન હોય તો તેમની વચ્ચે સ્નેહ નો તાદાત્મ્ય સંબંધ દૃઢ થઈ શકે નહીં. પરસ્પરને સર્વ રીતે સુખી કરવાની પ્રવૃત્તિ સહિયારા જીવન માં જ સંભવ બની શકે, અન્યથા નહીં. જો લૌકિક વ્યવહાર માં આવી સ્થિતિ હોય તો જેને આપણે 'હે કૃષ્ણ હું તમારો છું' એમ કહી 'કૃષ્ણ તમે મારા છો' તેવો ભાવ પ્રદર્શિત કરીએ છીએ, તેની સાર્થકતા અન્યથા શી રીતે સધાઈ શકે ? તેને માટે એકમેકની સંન્નિધિ અનિવાર્ય છે, જે ઉપરોક્ત સુબોધિનીજી ના વચન ના ખુલાસા થી સ્પષ્ટ થાય છે.

બ્રહ્મસંબંધ કરતી વખતે આપણે કરેલા સર્વસ્વ સમર્પણના નિવેદન ની સાર્થકતા પણ જ્યાં સુધી તે બધાનો પ્રત્યક્ષ વિનિયોગ આપણા સેવ્યને માટે ન કરીએ તો તે માત્ર આપણી મૌખિક કબુલાત કહેવાય, તેનો હેતુ ન સધાય, તેને માટે આપણા કૃષ્ણ આપણા ઘરમાં બિરાજતાં હોવા જરૂરી છે.

તેથીજ શ્રીમહાપ્રભુજીએ "ગૃહે સ્થિત્વા સ્વધર્મતઃ" ની આજ્ઞા, તેમના 'ભક્તિવર્ધિની' ગ્રંથમાં કરી છે તેની યથાર્થતા સમજી શકાય છે.

(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ-સિદ્ધાંત ચિંતન" (૧૮)

આપણે અગાઉ જોયું તેમ માત્ર 'શ્રીકૃષ્ણ' ની સેવા-શરણાગતિ અને તેમને સમર્પણ કરવાની આજ્ઞા શ્રીમહાપ્રભુજીએ કરી છે, તેનું તાત્પર્ય શ્રીકૃષ્ણ ચક્રવર્તી રાજા વત્ દેવાધિદેવ હોવું છે. ભાગવત માં "કૃષ્ણસ્તુ ભગવાન સ્વયં" કહી કૃષ્ણ નું, ભગવાન હોવાનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. તદર્થ ભાગવત 'કૃષ્ણ પ્રધાન' મહાપુરાણ છે. માટેજ શ્રીમહાપ્રભુજીએ ભાગવતના દ્વાદશ સ્કંધોની તુલના શ્રીનાથજી ના દ્વાદશ અંગો સાથે કરી છે. અર્થાત્ ભાગવત સાક્ષાત્ શ્રીનાથજી (શ્રીકૃષ્ણ) નું જ સ્વરૂપ છે.

ભાગવત ના દ્વિતીય સ્કંધના વર્ણન મુજબ સ્વયં ભગવાને બ્રહ્માજી ને 'ચતુઃશ્લોકી ભાગવત' કહ્યું હતું. તેનો થોડાક વિસ્તારપૂર્વક બ્રહ્માજીએ નારદજીને ઉપદેશ આપ્યો. પરંતુ નારદજીના આદેશ મુજબ ભગવાન ના જ્ઞાનાવતાર મહર્ષિ વ્યાસજીએ તદનુસાર સમધિમાં ભગવાન ની સમગ્ર લીલાઓના દર્શન કર્યા અને તેનું ભાગવત રૂપે નિરૂપણ કર્યું, જેમાં વિશેષતઃ શ્રીકૃષ્ણ ની વિવિધ લીલાઓનું વર્ણન છે. અર્થાત્ ભાગવત સ્વયં ભગવાન ની વાણી છે.

તદુપરાંત વ્યાસજીએ શિવપુરાણ ઇત્યાદિ અન્ય પુરાણોની પણ તુલના કરી છે, જેમાં તેમણે જુદા જુદા દેવોની પ્રાધાન્યતા નિરૂપિત કરી છે, કેમકે જે તે દેવોની ઉપાસના કરનાર ભક્ત માટે તે તે દેવોમાં અનન્યતા આવશ્યક છે. પ્રત્યેક દેવ ના ઉપાસક માટે પોતાના આરાધ્ય દેવમાં અનન્યાસક્તિ હોવી જરૂરી છે.

આ બાબતને શ્રીમહાપ્રભુજીએ 'બાલબોધ' ગ્રંથમાં સમજાવતાં કહ્યું છે - "તદાશ્રય - તદીયત્વ બુદ્ધયૈ કિંચિત્ સમાચરેત્" (બા.૧૮). અર્થાત્ જો કોઈ 'શિવ ભક્ત' હોય તો તેને શિવજીમાં અનન્યાસક્તિ હોવી જરૂરી છે, અને

જો તે 'વિષ્ણુ ભક્ત' હોય તેને વિષ્ણુમાં અનન્યાસક્તિ રાખવી જોઈએ.
માટેજ શ્રીમહાપ્રભુજી સમજાવે છે કે જો આપણે શ્રીકૃષ્ણ ને આપણા 'સેવ્ય સ્વરૂપ' તરીકે સ્વીકાર્યા છે, તો તેમનામાં આપણી સંપૂર્ણ અનન્યતા હોવી અનિવાર્ય છે, કેમકે કૃષ્ણ ની બ્રહ્મરૂપતા ગીતાના વચન "વેદશ્ચ સર્વેઃ અહમેવ વેદ્યઃ" થી સિદ્ધ છે. (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની) (સંદર્ભ - ગો. શ્રી શ્યા.મ.જી)

"પુષ્ટિ-સિદ્ધાંત ચિંતન" (૧૯)

'પુષ્ટિપ્રવાહમર્યાદા ભેદ' ગ્રંથમાં "ભગવાનેવ ફલમ્" નો નિર્દેશ કરી શ્રીમહાપ્રભુજી નું લક્ષ્ય પુષ્ટિજીવને 'પરમ તત્ત્વ'ની પ્રાપ્તિ કરાવવાનું સ્પષ્ટ જણાય છે. તદર્થ તેઓ કોઈ અંશ, કલા કે વિભૂતિ રૂપની આરાધના કરવાનો ઉપદેશ ન આપતાં પરબ્રહ્મ પરમાત્મા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ નું ભજન (સેવા) કરવાની આજ્ઞા કરી રહ્યા છે. તે માટે આપે વેદ, ગીતા બ્રહ્મસૂત્રો તેમજ ભાગવત, એ ચારેય ભગવદ્ શાસ્ત્ર પ્રમાણો - 'પ્રમાણ ચતુષ્ટય' ના આધારે દેવાધિદેવ 'કૃષ્ણ' ને 'પરમ તત્ત્વ' તરીકે પ્રમાણિત કરી બતાવ્યા છે.

આમાં મહત્વની વાત એ કે શ્રીમહાપ્રભુજી કોઈ એક શાસ્ત્ર પ્રમાણ લઈને 'કૃષ્ણ' ને ચક્રવર્તી રાજાવત્ નથી કહી રહ્યા, પરંતુ અનેક શબ્દ પ્રમાણોની એકવાક્યતા ના આધારે તે બાબતનું પ્રતિપાદન કર્યું છે. તદર્થ તેઓ કહે છે કે શ્રુતિનો અર્થ ગીતાનુસારી કરવો જોઈએ અને ગીતા ને અનુસરીને પુરાણનો અર્થ અંચલો જોઈએ. તેથી જ આપશ્રીએ બ્રહ્મ - પરમાત્મા - ભગવાન શબ્દો નો ઉપસંહાર 'કૃષ્ણ' નામ માં કર્યો છે.

શ્રીમહાપ્રભુજીનું મંતવ્ય માત્ર 'પ્રમાણ' દ્વારા જ 'પરમ તત્ત્વ' ને સિદ્ધ કરવાનું નથી પરંતુ તેમના મતાનુસાર પ્રમાણ, પ્રમેય, સાધન અને ફલ એ ચારેય દૃષ્ટીથી 'પરમ તત્ત્વ' 'કૃષ્ણ' જ છે. તદર્થ તેઓ જેમ પ્રમાણ દ્વારા 'પરમ તત્ત્વ' રૂપે 'કૃષ્ણ' નું પ્રતિપાદન કરે છે, તેમ પ્રમેય, સાધન અને ફલ ના દૃષ્ટિકોણ થી પણ શ્રીકૃષ્ણ ની સર્વોપરિતા સિદ્ધ કરે છે.

પ્રમાણ દ્વારા 'પ્રમેય' ને જાણી શકાય છે. પ્રમેય નો અર્થ છે - તે તત્ત્વ જેને આપણે જાણવું છે. શ્રુતિ, ગીતા અને ભાગવત માં અનેક વિધાનો પ્રાપ્ત થાય છે, જે કૃષ્ણ ને સ્વરૂપતઃ 'પરમતત્ત્વ' હોવાનું સિદ્ધ કરે છે.

(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

(સંદર્ભ - ગો. શ્રીશ્યા. મ. જી)

"પુષ્ટિ સિદ્ધાંત- ચિંતન" (૨૦)

'પ્રમેય' ના દૃષ્ટિકોણ થી 'પરમ તત્ત્વ' ને જાણવું એટલે તેના બ્રહ્મ-પરમાત્મા-ભગવાન ને તેમના સ્વરૂપથી ઓલખવું. બ્રહ્મ નો પરિચય આપતાં શ્રુતિ કહે છે - "યતો વા ઈમાનિ ભૂતાનિ જાયન્તે, યેન જાતાનિ જીવન્તિ, યત્પ્રયન્તિ અભિવિશન્તિ, તદ્ વિજિજ્ઞાસસ્વ તદ્ બ્રહ્મ ઇતિ" (તૈ.૩.૩/૧), અર્થાત્ જેમાંથી જગત ઉત્પન્ન થયું છે, જેમાં જગત સ્થિત રહે છે, અને જેમાં જગત લય પામે છે, તે બ્રહ્મ નું સ્વરૂપ છે.

આનો અર્થ એ જ્યોં કે 'બ્રહ્મ' એક એવું તત્ત્વ છે, જે પ્રત્યેક રૂપ અને અવસ્થા ધારણ કરી શકે છે. માટેજ વેદ કહે છે - "અજાયમાનો બહુધા વિજાયતે", અર્થાત્ બ્રહ્મ અજન્મા હોવા છતાં અનેક પ્રકારે જન્મ લે છે.

પરબ્રહ્મ નુ કૃષ્ણ સ્વરુપે પ્રકટ થવું આનું પ્રમાણ છે.

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ગીતા માં કહે છે કે "મારો જન્મ અને મારા કર્મ દિવ્ય છે". (ગીતા ૪/૯). અર્થાત્ જેમ જીવાત્માના જન્મ નું કારણ તેના કર્મ-બંધન હોય છે તેમ ભગવાનનો પાદુર્ભાવ કર્મબંધન ના કારણે થતો નથી, પરંતુ તેઓ ચોક્કસ હેતુ માટે પોતાની ઇચ્છા થી જન્મ ધારણ કરે છે. જેમ ગીતા માં કહે છે- "યદા યદા હી ધર્મસ્યસંભવામિ યુગે યુગે".

વાસ્તવમાં જો આત્મા ની દૃષ્ટિ થી જોઈએ તો 'આત્મા' ભગવાનનો ચિદંશ હોઈ તેનો જન્મ નથી કે નથી મૃત્યુ. તેતો અનાદિ અને શાશ્વત છે. જન્મ તો દેહનો થાય છે, અને તેનો નાશ થાય છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ નો જન્મ વસુદેવ - દેવકી જી ને આપેલા વરદાનની પૂર્તી કરવા માટે થયો હતો, કોઈ કર્મ-બંધન ના કારણે નહીં. ભગવાન ને કર્મબંધન હોતા નથી.

ભાગવત પુરાણ કહે છે - "ગોપીનાં તત્પતીનાં ચ સ્રવેષામેવ દેહિનામ્ યોનિશ્ચરતિ સોધ્યક્ષઃ ક્રીડનેનેહ દેહભાક્". (ભા.૧૦-૩૩-૩૬), જે બધાના હૃદયમાં વસીને છુપાઈને ક્રીડા કરે છે, તે જ અહીં કૃષ્ણ રુપે પ્રકટ થયેલ છે. આમ પરબ્રહ્મ કોઈ પણ સ્વરુપ ધારણ કરી શકે છે.

(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

(ગો. શ્રીશ્યા.મ.જી)

"પુષ્ટિ સિદ્ધાંત -ચિંતન" (૨૧)

શ્રીકૃષ્ણ 'પરમ તત્ત્વ' પરબ્રહ્મ હોવાનું પ્રમાણ દ્વારા સિદ્ધ છે, તેમ 'પ્રમેય' ના દૃષ્ટિકોણ થી એટલે કે સ્વરુપતઃ પણ તે સમજી શકાય છે. વેદ વચન છે - "સર્વં આલુ ઇદં બ્રહ્મ", આ જે કાંઈ બધું છે તે બ્રહ્મ જ છે. બ્રહ્મે જ આ બધા વિવિધ રુપ અને નામ ધારણ કર્યા છે, જ્યારે ગીતા માં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અર્જુન ને વિભૂતિયોગ સમજાવતાં કહે છે - "રુદ્રાણાં શંકરશ્યામિ, ઐરાવતં ગજેન્દ્રયાં, વૈનતેમશ્ય પક્ષિણામ્" (ગી. ૧૦ - ૨૩/૩૦). અર્થાત્ રુદ્રોમાં મહાદેવ 'કૃષ્ણ' જો છે, હાથીઓમાં ઐરાવત અને પક્ષિઓમાં ગરુડ પણ તેઓ જ છે. સર્વે તેમને જ ધારણ કરેલા રુપો છે.

ઉપરોક્ત શ્રુતિ વચન મુજબ બ્રહ્મ જ બધું બન્યા હોય તો શ્રીકૃષ્ણ ના આ વચન તેમને સાવરુપતઃ 'પરમ તત્ત્વ' હોવાનું સિદ્ધ કરે છે.

ભાગવત માં પણ દશમ્ સ્કંધમાં આ વાતનું પ્રમાણ મળે છે. ત્યાં વર્ણન આવે છે કે જ્યારે કૃષ્ણ અકુરજી સાથે મથુરા પધારે છે ત્યારે મલ્લોને વિજલીનો ચમકારો ભાસે છે, રાજાઓને પુરુષોત્તમ જણાય છે, સ્ત્રીઓને સાક્ષાત્ કામદેવ દેખાય છે, દુષ્ટ રાજાઓને ચક્રવર્તી સમાન દેખાય છે, તેમજ કંસને પોતાનો કાલ આવ્યાનો અનુભવ થાય છે, વગેરે. (ભા. ૧૦.૪૩.૧૭). કૃષ્ણ એક અને તેના રુપ અનેક ! જો તેઓ પરબ્રહ્મ ન હોય તો આવું સંભવ બની શકે શું ?

શ્રીમહાપ્રભુજી સમજાવે છે કે બધા દેવો માં દેવત્વ તો હોય છે, પરંતુ કૃષ્ણ માત્ર દેવ જ નહીં પરંતુ વિશેષ છે, 'દેવાધિદેવ' છે. તદર્થ કુંતી જી કૃષ્ણ ને કહે છે - "ભક્તિયોગ વિધાનાર્થમ્" (ભા. ૧-૮-૨૦). 'તમે જેવો ભાવ છે તે ભાવને અનુરુપ રુપ ધારણ કરી તેના મનને હરવા માટે પ્રકટ થયા છો".

આ રીતે શ્રીકૃષ્ણ ના ચરિત્રમાં, તેમના વ્યક્તિત્વમાં, જીવનમાં, પ્રત્યેક પહેલુમાં "સર્વમાં" "સર્વં" ખલુ ઇદં બ્રહ્મ" ની સર્વરુપતા પ્રકટ થાય છે. તેથીજ શ્રી મહાપ્રભુજી કૃષ્ણને ચક્રવર્તી રાજાવત્ સર્વોચ્ચ તત્ત્વ સમજાવે છે.

(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

(સંદર્ભ - ગો.શ્રીશ્યા.મ.જી)

"પુષ્ટિ સિદ્ધાંત -ચિંતન" (૨૨)

જેવીરીતે 'કૃષ્ણ' પરબ્રહ્મ-પરમાત્મા-ભગવાન હોવાથી તેમનું 'દેવાધિદેવપણુ' અથવા તેમની સર્વોપરિતા 'પ્રમાણ' તેમજ 'પ્રમેય' ના દૃષ્ટિકોણ થી સિદ્ધ છે, તેમ 'સાધન' ના દૃષ્ટિકોણ થી પણ સમજી શકાય છે.

જેમ નદી કોઈ પણ દીશામાં વહેતી હોય પરંતુ અંતમાં તો તે સમુદ્રને જઈને મળે છે, કોઈક સીધી મળે છે તો કેટલીક અન્ય નદીમાં સમાઈને પછી મળે છે, પરંતુ અંતતોગત્વા સમુદ્રને જ મળે છે, આ એક 'સાધન' ના દૃષ્ટિકોણ થી 'બ્રાહ્મિક' દૃષ્ટિકોણ છે. શ્રીમહાપ્રભુજીનો સ્પષ્ટ મત છે કે કોઈ પણ દેવનો ઉપાસક પોતાના દેવની બ્રહ્મતયા ઉપાસના કરે છે તો તેની મુક્તિ નિશ્ચિત થાય છે. પરંતુ જો કોઈ ક્ષુદ્ર ફલની પ્રાપ્તિ માટે ક્ષુદ્ર દેવતાની આરાધના કરે તો તેની સાધના મુક્તિદાયક નથી બની શકતી.

'સાધન' નો 'બ્રાહ્મિક' દૃષ્ટિકોણ સમજાવતાં કહ્યું છે કે કોઈપણ દેવ જો એક નિશ્ચિત સાધન થી અને નિશ્ચિત પ્રકાર ની સાધના થી જ પ્રાપ્ત થાય તો તે 'પરબ્રહ્મ' ન હોઈ શકે, કારણ કે 'બ્રહ્મ' નો અર્થ છે, જે સર્વકાંઈ અને સર્વ સ્થાને છે. તેથી તે કોઈ એક સાધન થી જ મળે તેવી મર્યાદામાં બંધાઈ ન શકે. તે સર્વ સાધનથી પ્રાપ્ત થઈ શકે.

ઉપરોક્ત દૃષ્ટિકોણ થી જ્યારે 'કૃષ્ણ' ની પ્રાપ્તિ માટેના સાધનનો વિચાર કરવામાં આવે ત્યારે તેમની સર્વોપરિતા સમજી શકાય.

મુંડકોપનિષદ કહે છે - "નાયમાત્મા પ્રવચનેન લભ્ય, ન મેધયા, ન બહુના શ્રુતેન, યમેવૈષ વૃણુતે યેન લભ્યઃ, તસ્ય એષ આત્મા વિવૃણુતે તનું સ્વામ્" (૩.૨.૩). અર્થાત્ 'પરમાત્મા પ્રવચનથી, બુદ્ધિ થી, કે શ્રવણથી મળતા નથી, પરંતુ તે જેનું વરણ કરે, તેની સામે પોતાના સ્વરૂપ ને પ્રકટ કરે છે".

આપણે સ્વાભાવિક પ્રશ્ન થાય કે જો તેનું અસ્તિત્વ હોવા છતાં બધાની સમક્ષ પ્રકટ નથી થતાં, છુપાઈને રહે છે, તો તેના છુપાવાનું સ્થાન ક્યાં ?ક્રમશઃ....

(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

(સંદર્ભ - ગો. શ્રીશ્યા. મ. જી)

"પુષ્ટિ સિદ્ધાંત -ચિંતન" (૨૩)

શ્રુતિવચન પ્રમાણે ભગવાન સ્વયં ઈચ્છે તેની સમક્ષ પ્રકટ થાય છે. અર્થાત્ તેઓ સર્વવ્યાપ્ત હોવા છતાં છુપાઈને રહેલ છે. આપણે સ્વાભાવિક પ્રશ્ન થાય કે તેઓને છુપાવાનું સ્થાન કયું હોઈ શકે ?

ભગવાન ને છુપાવાના બે સ્થાન છે. શાસ્ત્ર કહે છે તેમ સૃષ્ટિ માં જેટલા પણ રૂપ-નામ છે, તે બધા, શ્રુતિવચન - "एकोहं बहुस्याम् प्रजायेय" પ્રમાણે ભગવાને જ ધારણ કરેલા છે. બ્રહ્મે અપરિચ્છિન્ન - અપરિમિત હોવા છતાં અનંત પરિચ્છિન્ન - પરિમિત રૂપો ગ્રહણ કર્યા છે, પરંતુ તેમાં તેઓ ભગવાન તરીકે અનુભવ માં આવતા નથી. અર્થાત્ તેઓ તે સર્વ રૂપોમાં છુપાઈ ગયેલ છે, જેવીરીતે કોઈ અભિનેતા જ્યારે કોઈ સ્વાંગ ધારણ કરીને સચોટ અભિનય કરે તો આપણે તે અભિનેતાને ઓલખી શકતા નથી. આમજ જગતના વિવિધ રૂપોમાં

ભગવાન છુપાયેલ છે.

શ્રીમહાપ્રભુજી નિબંધ ના મંગલાચરણમાં કહે છે કે 'અદ્ભુતકર્મા કૃષ્ણ અનંત રુપ-નામોમાં વિભક્ત થઈ જગતમાં ક્રીડા કરી રહ્યા છે.' પરંતુ આપણે તે અનંત નામરૂપોમાં 'કૃષ્ણ' નજરે પડતા નથી.

ભગવાન ને છુપાવાનું બીજું સ્થાન ભક્તનું હૃદય છે. આનું ઉદાહરણ ભાગવતના રાસપંચાધ્યાયી માં મળે છે. લઘુરાસના પ્રસંગમાં ગોપીજનોને સૌભાગ્ય મદ થતાં ભગવાન અંતર્ધ્યાન થઈ ગયા ત્યારે ગોપીજનોએ અનેક સ્થાનો પર બહાર ભગવાન ને શોધ્યા પરંતુ તેઓ તો તેમના હૃદયમાં જ સ્થિત હતાં. આપણે મંગલાચરણમાં કહીએ છીએ - "નમામિ હૃદયે શેષે". પ્રત્યેક પ્રાણીમાત્ર ના હૃદયમાં પરમાત્મા બિરાજે છે, પરંતુ સૌ કોઈ તેમને બહાર શોધવા મથે છે.

આનો અર્થ એ થાય કે જો છુપાયેલા ભગવાન ને શોધવા હોય તો, અર્થાત પામવા હોય તો કોઈ પ્રકારની સાધનાની આવશ્યકતા છે.

(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

(સંદર્ભ - ગો. શ્રી શ્યા.મ.જી)

"પુષ્ટિ સિદ્ધાંત -ચિંતન" (૨૪)

શ્રીમહાપ્રભુજી સમજાવે છે કે ભગવાન આપણા હૃદયની भीतर અથવા સૃષ્ટિ માં અનંત નામ-રૂપોમાં છુપાયેલ છે. તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે તેને શોધવા જરૂરી છે. તેને માટેજ શાસ્ત્રોમાં વિભિન્ન સાધનાઓ बताववामाં આવી છે. કર્મમાર્ગની, જ્ઞાનમાર્ગની, ભક્તિમાર્ગની, યોગમાર્ગની, વૈરાગ્યમાર્ગની, પૂજામાર્ગની એમ અનેક પ્રકારની શાસ્ત્રોક્ત સાધનાઓનું પ્રયોજન એકમાત્ર ભગવાન ની ઓળખ છે.

જો કોઈ ઉપરોક્ત સાધના પદ્ધતિઓ માંથી કોઈક એકને અપનાવે પરંતુ તેની પાછલ તેનો હેતુ ભગવાન ને શોધવાનો ન હોય, તો તે ક્રિયા માત્રજ કહેવાય, અથવા પાછંડનું આચરણ હશે, તેને સાચી સાધના ન કહેવાય. જો સાચા મનથી કોઈ પણ સાધના ને અનુસરવામાં આવે તો સાધકને ભગવાન અવશ્ય મળે છે, તેના અનેક ઉદાહરણ આપણને પુરાણોમાં વાંચવા મળે છે.

શ્રીમહાપ્રભુજી આજ્ઞા કરે છે - "કૃષ્ણ સેવા સદા કાર્યા". 'કૃષ્ણ સેવા' એ આપણી સાધના પ્રણાલી છે. તે વિષયમાં અનેક વિધિ-વિધાન बताववामાં આવ્યા છે. તેનું પ્રયોજન કૃષ્ણ ને ઓળખવાનું છે. જો સેવા કરતાં મનમાં કૃષ્ણ ને મેલવવાનો ભાવ નથી, તે માટેની આતુરતા નથી, તો જે પણ પ્રકારે આપણે સેવા કરતાં હોઈશું, તે માત્ર કોઈ કર્મકાંડ કહેવાશે, કોઈપણ રીતે તેને 'ભક્તિ' નહીં કહેવાય. અને તેથી તે ફલદાઈ નહીં બને.

મોટાભાગે આપણે જેમ અનેક દૈનિક કાર્યો કરવાના હોય છે, તેમાંના એક કાર્ય રૂપે સેવા કરતાં હોઈએ છીએ, તદર્થ ઘણા કહેતાં હોય તે કે 'મેં સેવા પતાવી દીધી !'. સેવા કરવા પાછલ તાત્પર્ય શું છે, તે તરફ ભાગ્યેજ આપણું લક્ષ હોય છે. ભક્તિના ભાવ વિના, ભગવદ્ પ્રેમ વિના કે ભગવાન નો વિરહ અનુભવ્યા જો માત્ર ક્રિયાવત્ સેવા કરવામાં આવે તો તે કૃષ્ણ ને પ્રકટ થવાનું કારણ બની શકતું નથી, કેમકે તેમાં તેને શોધવાનું આપણું પ્રયોજન હોતું નથી !.

(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

(સંદર્ભ - ગો. શ્રી શ્યા. મ. જી)

"પુષ્ટિ સિદ્ધાંત -ચિંતન" (૨૫)

"પ્રત્યેક સાધના પ્રણાલીના સે પાસા (પક્ષ) હોય છે. એક શાસ્ત્ર માં બતાવેલા વિવિધ ઉપાયો, જેવાકે કર્મ, જ્ઞાન, ભક્તિ, યોગ, વૈરાગ્ય, જપ, તપ, વ્રત, તીર્થ ઇત્યાદિ. બીજો પક્ષ છે તેનો હેતુ અર્થાત્ પ્રયોજન, જે છે - છુપાયેલ ભગવાનની શોધ. તે બન્ને વચ્ચે ઘનિષ્ઠ સંબંધ છે. ચોક્કસ સાધના પ્રણાલી વિના ભગવાન ને શોધવાનો મતલબ છે - આમતેમ ભટકવું.

સાધનાની વિવિધ પ્રણાલીઓની ચર્ચા શ્રીમહાપ્રભુજીએ તેમના 'બાલબોધ' ગ્રંથમાં કરી છે. તેમાં સાંખ્ય, યોગ, શિવભક્તિ, વિષ્ણુભક્તિ ઇત્યાદિ તેમજ તેના દ્વારા પ્રાપ્ત થતાં ફલનું નિરૂપણ આપે કર્યું છે. વિભિન્ન દેવો માટે જુદી જુદી સાધના પ્રણાલીનો નિર્દેશ શાસ્ત્રોએ કર્યો છે.

પરંતુ 'કૃષ્ણ' ની સર્વોપરિતા સમજાવતાં શ્રીમહાપ્રભુજી કહે છે - "અસાધન સાધન કરોતિ". અસાધન ને સાધન બનાવે છે કૃષ્ણ. અન્ય દેવતાઓ કોઈ વિશિષ્ટ સાધનોની મર્યાદામાં બંધાયેલા છે, અર્થાત્ તદ્ તદ્ દેવતાઓ માટે નિશ્ચિત સાધનાઓ દ્વારા જે તે દેવો ને પ્રાપ્ત કરી શકાય, જ્યારે કૃષ્ણ ને પ્રાપ્ત કરવા કોઈ નિશ્ચિત સાધન ની મર્યાદા નથી. તેને કોઈ પણ ભાવથી ભજવામાં આવે, ચાહે કામથી, ક્રોધથી, મોહથી, લોભથી, મદથી, મત્સરથી, કે ભયથી, કૃષ્ણ તેને પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. તેના અનેક ઉદાહરણ ભાગવતમાં આલેખિત છે. ગોપીજનોને કામથી કૃષ્ણ મળ્યા છે, કંસને ભયથી, શિશુપાલને દ્વેષથી, વૃષ્ણિઓને સંબંધી હોવાના ના કારણે, વગેરે અનેક દૃષ્ટાંત ઉપલબ્ધ છે.

પૂતના જેવી કૃષ્ણ ને મારી નાંખવા આવેલી રાક્ષસીને પણ માતૃવત્ સ્નેહનો ઢોંગ કરવા છતાં ભગવાને તેને મુક્તિ આપી છે. શ્રીમહાપ્રભુજી સમજાવે છે કે જીવ અસાધન હોય, સુસાધન હોય કે દુષ્ટસાધન હોય, કૃષ્ણ માં તેનો ઉદ્ધાર કરવાનું સામર્થ્ય છે, કારણ કે તે જ બ્રહ્મ, પરમાત્મા, ભગવાન બંધું છે. આમ 'સાધન' ના દૃષ્ટિકોણ થી પણ 'કૃષ્ણ' નું ચક્રવર્તીપણું અર્થાત્ સર્વોપરી હોવાનું પ્રતિપાદિત થાય છે.

(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

(સંદર્ભ - ગો.શ્રીશ્યા.મ.જી)

"પુષ્ટિ સિદ્ધાંત -ચિંતન" (૨૬)

પ્રમાણ, પ્રમેય અને સાધન ની દૃષ્ટિ થી આપણે 'કૃષ્ણ' ની સર્વોપરિતા નો વિચાર કર્યો. તેવીજ રીતે 'ફલ'ના દૃષ્ટિકોણ થી પણ 'કૃષ્ણ' ને મુલવવા જોઈએ, કારણકે શ્રીમહાપ્રભુજી પ્રમાણ-પ્રમેય-સાધન-ફલની એકરૂપતા 'કૃષ્ણ' સ્વરૂપે પ્રતિપાદિત કરે છે.

આનું વિશ્લેષણ કરતાં પહેલા 'ફલ' નામ સ્વરૂપ ને સમજવું જરૂરી છે. સામાન્યતઃ અમુક કાર્ય કરીએ ત્યારે તેનું કોઈક પરિણામ આવે. તેને તે કાર્યની 'નિયતિ' કહેવાય છે. તે પરિણામને આપણે 'ફલ' કહીએ છીએ. આ ફલને ક્યારેક 'નિંદા' ના રૂપમાં કહેવાય, જેમ આપણે કહીએ કે 'આ તેના કર્મોનું ફલ ભોગવે છે'. તેવીજ રીતે 'પ્રશંસા' રૂપે પણ કહેતા હોઈએ છીએ કે 'આ તેના (સત) કર્મોનું ફલ છે.

આમ 'ફલ' કોઈ ક્રિયા નું નિશ્ચિત પરિણામ છે, જે સ્વીકાર્ય હોય કે અસ્વીકાર્ય, અથવા તેની અભિલાષા હોય કે ન હોય, કારણ કે તે આપણા ઇચ્છા થી કે અનિચ્છાથી કરેલા કર્મનું ફલ હોય છે. આ રીતે કોઈપણ ફલના ત્રણ પ્રકાર હોય છે - ૧. નિયતિ, ૨. સ્વીકાર્ય (અથવા અસ્વીકાર્ય), ૩. અપેક્ષિત કે (અનપેક્ષિત) ફલ.

આ ત્રણેય પ્રકાર આપણે કરેલા સાધન રૂપ કર્મના પરિણામ સ્વરૂપ છે.

જ્યારે કોઈપણ 'કર્મ' આપણે સાધના ના રૂપમાં કરીએ, પછી તે કર્મમાર્ગીય સાધના હોય, જ્ઞાનમાર્ગીય સાધના હોય, કે ભક્તિમાર્ગીય સાધના હોય, અથવા ત્યાગ રૂપી વૈરાગ્યમાર્ગીય સાધના હોય, તેના પરિણામ સ્વરૂપ સાધના ની કોઈ નિયતિ રૂપે ફળ પ્રાપ્તિ થતી હોય છે. ભલે તે આપણી ઇચ્છાનુસાર હોય કે અન્યથા હોય, આપણને સ્વીકાર્ય હોય કે અસ્વીકાર્ય, કારણ કે તે ફળ તે સાધના ની નિયતિ હોય છે. (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

(સંદર્ભ - ગો. શ્રીશ્યા.મ.જી)

"પુષ્ટિ સિદ્ધાંત -ચિંતન" (૨૭)

પ્રત્યેક દેવતાનું કોઈ મર્યાદિત સામર્થ્ય હોય છે, તદનુસાર જ બધા દેવતાઓ ની સાધનાનું જે સ્વરૂપ શ્રીમહાપ્રભુજીએ સમજાવ્યું છે, તે એ કે પ્રત્યેક દેવતા કોઈ વિશિષ્ટ સાધના નો પ્રતિસાદ આપે છે, જે તે દેવતાના સામર્થ્ય મુજબ જ હોય છે. તેઓ બધાજ પ્રકારની સાધના નું ફળ આપી શકતાં નથી.

જેવીરીતે શ્રીરામચંદ્રજી નું મર્યાદા પુરુષોત્તમ નું સ્વરૂપ છે, તેમાં જો કૃણલીલાનો ભાવ કરવામાં આવે તો તેમની મર્યાદા ધ્રુવિત જ થઈ જાય. અર્થાત્ તે પ્રકારની સાધના શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ માટે નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે, તેવી શ્રીરામચંદ્રજીના સ્વરૂપમાં કરી શકાય નહીં. નૃસિંહ સ્વરૂપે ભગવાનને લીલા વિશિષ્ટ હેતુ માટે કરી હતી. તે સ્વરૂપ માં કૃષ્ણ ની લીલાનો અનુભવ થઈ શકે નહીં. આનું તાત્પર્ય એ છે કે ભગવાન નું જે પણ સ્વરૂપ છે, તેની સાધના તે સ્વરૂપ ના સામર્થ્ય અનુરૂપ કરવામાં આવે તો તેનો ફળ રૂપે પ્રતિસાદ મળી શકે, અન્યથા નહીં.

ફળના વિષયમાં તે નિયતિના રૂપમાં શું છે, તે સ્વીકાર્ય કે આપણી અભિલાષા ના રૂપમાં શું છે, એ ત્રણેય બાબતોનો વિચાર કરીને જ્યારે સાધના કરવામાં આવે ત્યારે તેનું ફળ એકજ અર્થમાં પ્રકટ થાય છે. કારણકે જો આપણા મનમાં સંકલ્પ વિકલ્પ હશે, કોઈ એક દેવની સાધના બીજા દેવ માટે કરવામાં આવે તો ફળની અનિશ્ચિતતા રહે છે.

તેથીજ શ્રીમહાપ્રભુજી સમજાવે છે કે જે તે દેવ પોતપોતાની સાધનાના ફળદાતા છે, પરંતુ 'કૃષ્ણ' સર્વફળદાતા છે, કારણકે કૃષ્ણ માં કર્તુમ્, અકર્તુમ્, અન્યથાકર્તુમ્ સામર્થ્ય છે, તેઓ 'સર્વ સમર્થ' છે. માટે ત્યાં નિયતિ નો પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી. નિયતિ નો અર્થ એક નિશ્ચિત રૂપમાં છે, જ્યાં જે તે સાધનાની ફળ આપવાની મર્યાદા છે, પરંતુ કૃષ્ણ સર્વોપરિ હોઈ કોઈ પણ ફળ આપવાની મર્યાદામાં બંધાયેલા નથી.

(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

(સંદર્ભ - ગો. શ્રીશ્યા.મ.જી)

"પુષ્ટિ સિદ્ધાંત -ચિંતન" (૨૮)

શ્રીમહાપ્રભુજી સમજાવે છે કે જે નિયત ફળ આપવાવાળા દેવ છે તે ભગવાન ની વિભૂતિ રૂપ છે. તેમને ફળ આપવાનો સીમિત અધિકાર હોય છે. પ્રત્યેક કર્મની કોઈક નિયતિ હોય છે. શાસ્ત્ર માં વિધાન કરવામાં આવેલા છે કે અમુક કર્મનું અમુક ફળ મળે છે. તેથી તે પ્રકાર નું ફળ અપેક્ષિત હોય તદનુસાર કર્મ કરવું આવશ્યક

છે. બીજી રીતે એમ કહી શકાય કે અમુક કર્મ કરવાથી તેનું નિયત ફલ ભોગવવું પડે.

યે પ્રમાણે બધા દેવતાઓની પણ નિયતિ હોય છે. તેઓ અમુક ફલ જ આપી શકે છે. તેથી અમુક કર્મ કરવાથી તેનાથી બંધાયેલ દેવ તદનુસાર ફલ આપે છે, કેમકે દેવતાઓ કર્મનિયત હોય છે. જેવીરીતે ગણેશજી 'વિઘ્નહર્તા' દેવ ગણાય છે. અર્થાત્ તેઓ ભક્તના વિઘ્ન દૂર કરવા સમર્થ છે. પરંતુ ગણપતિ ને કોઈ બીજા પ્રયોજન થી ભજે તો જે ફલ આપવાની તેમની નિયતિ નથી, તે ફલ પ્રાપ્ત થઈ શકે નહીં, કારણકે તેમનામાં 'કર્તુમ્-અકર્તુમ્-અન્યથા કર્તુમ્' સામર્થ્ય નથી. એ તેમની મર્યાદા છે.

જો કોઈ દેવને તેમના વિભૂતિ સ્વરૂપે ભજવામાં આવે તો તેમની ફલદાયીતા મેમના તે સ્વરૂપની નિયતિ સુધી સીમિત હોય છે. પરંતુ જો તેમને પરબ્રહ્મ પરમાત્મા ભગવાન રૂપ માનીને તેમનું ભજન કરવામાં આવે તો તેમનામાં સર્વ સમર્થતા પ્રકટ થાય છે. કૃષ્ણ માં પણ જો આપણો ભાવ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા ભગવાન નો છે તો તેમનામાં કર્તુમ્-અકર્તુમ્-અન્યથાકર્તુમ્ સામર્થ્ય પ્રકટ થાય છે, પરંતુ જો કૃષ્ણ ને એક વિભૂતિ રૂપ કોઈ ક્ષુદ્ર દેવ માની કોઈ મનોકામના ની પૂર્તી માટે તેમનું ભજન કરવામાં આવે તો મેં પરબ્રહ્મ નહીં રહી જતાં તેઓ એક સામાન્ય ફલ આપનારા નિયત દેવતા બની જશે.

તેથી જ શ્રીગુણ્ડીજી આજ્ઞા કરે છે કે કૃષ્ણની ભક્તિ પણ જો સકામ ભાવથી કરવામાં આવે તો તેને પુષ્ટિમાર્ગમાં અન્યાશ્રય કહેવાય. તેવી રીતે જો કોઈ દેવ ની ભક્તિ નિષ્કામ ભાવથી કરે તો તેને પરબ્રહ્મ નામ ભજનું ફલ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

(સંદર્ભ - ગો.શ્રીશ્યા.મ.જી)

"પુષ્ટિ સિદ્ધાંત -ચિંતન" (૨૯)

આપકે જે સાધના કરીએ છીએ તેનું કોઈ નિશ્ચિત નિયત ફલ હોય છે. જ્યાં ફલ નિયત હોય તો તે સાધના દ્વારા પ્રાપ્ત થતાં ફલને ભોગવવું જ પડે છે. તેથી શ્રીમહાપ્રભુજી સમજાવે છે કે જે નિયત ફલ ના દાતા છે તે ભગવાનની કોઈ વિભૂતિ રૂપ દેવ હોય છે કારણ કે પ્રત્યેક કર્મની કોઈ નિયતિ હોય છે, અર્થાત્ અમુક કર્મ કરવાથી અમુક ફલ પ્રાપ્ત થાય પછી ભલે આપણે તે ઈચ્છતા હોઈએ કે તે અપેક્ષિત ન હોય. તેથી જેમ કર્મ કરવાથી તેનું નિયત ફલ મળે છે, તેમ દેવતાની પણ અમુક નિયતિ હોય છે, તેથી દેવતા અમુક કર્મ કરવાથી તદનુસાર ફલ આપી શકે છે, કેમકે દેવતા પણ કર્મનિયત છે.

આનો સીધો અર્થ એ છે કે જ્યારે આપણે કોઈ કામના થી કોઈ કર્મ કે સાધના કરીએ છીએ ત્યારે કોઈ નિયત ફલ ની પ્રાપ્તિ આપણો હેતુ હોય છે. તદર્થે જે દેવની સાધના આપણે કરીએ તે પણ આપણી કામના થી નિયત થઈ જવાથી તે આપણી કામના ને આધિન થઈ ને રહે છે, પરંતુ જો આપણે કોઈ કામના થી તેમનું ભજન નહીં કરીએ અને નિષ્કામ ભજન કરીશું તો તે ભજન કામના રહિત હોવાથી તેમાં નિયતિ નહીં હોય, અર્થાત્ કામના ન હોવાથી તેવી કામના નું ફલ મલવાનું સંભાવિત નહીં રહે. તે સમયે આપણે જે દેવને ભજનીય ગણીશું તે પરબ્રહ્મ પરમાત્મા ભગવાન સ્વરૂપ થઈ જવાથી તેમાં કર્તુમ્-અકર્તુમ્-અન્યથાકર્તુમ્ સામર્થ્ય પ્રકટ થઈ જશે. પરંતુ જો તેમને કામના થી ભજીશું તો તે આપણી કામના ની પૂર્તિ કરવા માટે તત્પર થઈ જશે અને તેમના માં સર્વસમર્થતા પ્રકટ નહીં થાય. આથી સમજી શકાય છે કે આપણે કોઈ દેવને કયા ભાવથી ભજી રહ્યા છીએ તે મહત્વપૂર્ણ છે.

(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

(સંદર્ભ - ગો. શ્રીશ્યા. મ. જી)

" પુષ્ટિ સિદ્ધાંત -ચિંતન " (૩૦)

માનવજીવનની વિડંબના એક છે કે તેમાં 'કામનિયતિ' અને 'કર્મનિયતિ' બન્ને ભાગ ભજવે છે. કામનિયતિ એટલે કામના અનુસાર ફલ પ્રાપ્તિ અને કર્મનિયતિ એટલે અમુક કર્મ કરીએ, તેથી તેનું કોઈ નિશ્ચિત ફલ હોય. જે નિયતિ છે અને તદર્થ કોઈ દેવ ની ઉપાસના કરવામાં આવે તો, શ્રીમહાપ્રભુજીના મતે તે ભજનીય કે ઉપાસ્ય દેવ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા ભગવાન ન હોતાં, તેમની કોઈ વિભુતિ હોય છે, કારણકે તે કોઈ વિશિષ્ટ આકાંક્ષા અનુસાર ફલ આપવા માટે તેમની ઉપાસના હેતુ થી ભગવાને ધારણ કરેલું રૂપ છે, જેનું વિશિષ્ટ ફલ આપવાનું સામર્થ્ય કે અધિકાર માત્ર હોય છે.

સ્વયં ભગવાનેજ પ્રત્યેક વિશેષ કાર્ય માટે વિભિન્ન વિભુતિ રૂપો ધારણ કર્યા છે. તેથી જે તે ફલ મેલવવા માટે જુદા જુદા દેવી - દેવતાઓની ઉપાસના કરવાના વિધાન છે. જેવીરીતે લક્ષ્મી ધન ની દેવી છે, અને સરસ્વતી વિદ્યા ની દેવી છે. તદર્થ ધન પ્રાપ્તિ માટે લક્ષ્મીજીની અને વિદ્યા મેલવવા સરસ્વતી દેવીની ઉપાસના કરવી પડે. જે ફલની અપેક્ષા હોય તદનુસાર જેનું તે સામર્થ્ય હોય તેનાથી વિપરિત આરાધના જો કરવામાં આવે તો, અભિલષિત ફલ પ્રાપ્તિ થાય નહીં.

આમ ભગવાને જે કાર્ય માટે, જે નિયતિ હેતુ થે રૂપ ધારણ કર્યું હોય તે દેવનું તે કર્મ અથવા કામનાનુસાર ફલ આપવા માટેનું વિભુતિ સ્વરૂપ છે, તેથી તેમાં મર્યાદિત સામર્થ્ય હોય છે. તે સ્વરૂપ બ્રહ્મે સ્વયં ધારણ કરેલું હોવા છતાં તેમાં કર્તુમ્ અકર્તુમ્ અન્યથાકર્તુમ્ સામર્થ્ય હોતું નથી.

આ પ્રકારથી કર્મ અને કામના ની નિયતિ ના વિભાગ કરીને સૃષ્ટિ ના સંચાલન માટે વિભિન્ન દેવી-દેવતાઓ ના રૂપ ધારણ કર્યા છે, અને તેમની સાધનાની પ્રક્રિયા નિશ્ચિત કરી છે, જેથી જે કર્મ કે સાધના માટે જે દેવનું રૂપ ધારણ કર્યું છે, તે દેવની સાધના દ્વારા તેનું ફલ પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ ભગવાન સ્વયં આવી કોઈ મર્યાદા થી બંધાયેલા ન હોવાથી તેમનામાં કર્તુમ્ અકર્તુમ્ અન્યથાકર્તુમ્ એમ સર્વ સામર્થ્ય હોય છે.

(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

(સંદર્ભ - ગો. શ્રી શ્યા.મ. જી)

"પુષ્ટિ સિદ્ધાંત - ચિંતન" (૩૧)

ઉપરોક્ત હકિકતથી આપણે સમજી શકીએ છીએ કે બધાજ દેવતાઓ ભગવાને જ લીધેલા રૂપો છે, જેમ છતાં જે તે ફલના નિયામક દેવનું તદનુસાર ફલ આપણી કામના અને આપણા કર્મથી નિયત છે, અને તેને માટે તે વિભુતિ રૂપ છે. જોકે પ્રત્યેક દેવ આરાધ્ય છે, પૂજનીય છે, પરંતુ તેમનું સામર્થ્ય જે તે નિયત ફલ આપવા પુરતું જ છે, જ્યારે પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ માં સર્વ ફલ આપવાનું સામર્થ્ય હોવાથી તે અર્થમાં ફલ ના દૃષ્ટિકોણ થી પણ તેઓ ચક્રવર્તી સમાન સર્વોપરી છે, તે વાત શ્રીમહાપ્રભુજીએ સમજાવી છે.

આમ 'ફલ' ના દૃષ્ટિબિંદુ થી પણ કૃષ્ણ ની સર્વોપરિતા અને સર્વ સમર્થતા સિદ્ધ થાય છે, જેનો ખુલાસો શ્રીમહાપ્રભુજીએ પૂર્વ માં ઉલ્લેખિત ગદાધરદાસજી ના વાર્તા પ્રસંગમાં કહેવામાં આવ્યો છે.

આ વાતની પુષ્ટિ બ્રહ્મસૂત્ર માં પળ કરવામાં આવી છે, જ્યાં કહ્યું છે - "ફલમ્ અંતઃ ઉપપત્તેઃ" (બ્ર.સૂ.૩.૨.૩૧). અર્થાત્ જે ફલ પ્રાપ્તિ થાય છે, તે પરબ્રહ્મ પરમાત્મા ભગવાન થીજ પ્રાપ્ત થાય છે. અહીં સમજવાની વાત એ છે કે કેટલાક ફલ ભગવાન સાક્ષાત્ સ્વરૂપ થી આપે છે, જ્યારે કેટલાક ફલ વિભૂતિ સ્વરૂપ થી આપે છે. વિભૂતિ નું ભજન પળ ભગવાન નું જ ભજન છે, પરંતુ નિયત જેવી કામના હોય અને તદનુસાર જે સાધના કરીએ તે કામના ના નિયામક દેવ દ્વારા ભગવાન તેનું ફલ આપે છે.

(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની) (સંદર્ભ - ગો. શ્રીશ્યા.મ.જી)

"પુષ્ટિ સિદ્ધાંત - ચિંતન" (૩૨)

શુદ્ધાદ્વૈત સિદ્ધાંત પ્રમાણે સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ બ્રહ્મે જ વિવિધ નામ-રૂપ ધારણ કરેલા છે. તદર્થ તેમનેજ પરમાત્મા-ભગવાન નામથી જુદા જુદા સંદર્ભ માં કહેવામાં આવ્યા છે, અને તે વિભિન્ન નામોથી શ્રીકૃષ્ણ નોજ સંકેત હોવાનું શ્રુતિ, ગીતા તથા ભાગવત ના પ્રમાણો થી સમજાય છે. તદનુસાર શ્રીમહાપ્રભુજી 'કૃષ્ણ' ને ચક્રવર્તી સમ્ સર્વસામર્થ્યવાન સર્વોપરિ તત્ત્વ હોવાનું સમજાવે છે.

ભાગવત માં વર્ણિત ચોવિસ અવતારો પળ વિવિધ પ્રયોજનથી શ્રીકૃષ્ણે જ ધારણ કરેલા અવતારો હોવાનું પ્રમાણ પળ તેનાજ વચન - "એતે ચાંશ કલા પુંશઃ કૃષ્ણસ્તુ ભગવાન સ્વયં" થી મળે છે. તે વિવિધ અવતારો ભગવાનના વિભૂતિ રૂપ હોવાથી તદ્ તદ્ રૂપની સાધના મુજબ તેમની આરાધના કરનારની કામના અનુસાર તેમના દ્વારા કરવામાં આવતા કર્મનું નિયત ફલ તે તે દેવતા દ્વારા ભગવાન આપે છે.

કેટલાક કર્મ મનુષ્ય ને સંસારમાં ફંસાવે છે, તો કેટલાક દેવોની આરાધના રૂપ કર્મ તે કર્મના નિયત ફલ પ્રમાણે ભગવાન તે વિભૂતિ દ્વારા અપાવે છે. પરંતુ તેઓ સ્વયં તો સર્વસામર્થ્યયુક્ત હોવાથી 'સર્વફલદાતા' છે. તદર્થ શ્રીમહાપ્રભુજી સમજાવે છે કે તેમની ભક્તિ કોઈ ક્ષુદ્ર કામનાની પૂર્તી માટે ન કરવી જોઈએ. જેવીરીતે કોઈ સાધારણ કાર્ય માટે, જે કોઈ નિમ્ન કક્ષાનો અધિકારી કરી શકતો હોય, તેને માટે પ્રધાનમંત્રીનો સંપર્ક સાધવા બરાબર ગણાય.

તેથીજ જો આપણું લક્ષ સ્વયં ભગવાન ને મેલવવાનું હોય, જેમ શ્રીમહાપ્રભુજી કહે છે, "ભગવાનેવ ફલમ્", તો તે સામર્થ્ય અન્ય વિભૂતિ સ્વરૂપનું ન હોઈ શકે. તદર્થ સ્વયં ભગવાન નીજ નિષ્કામ ભાવથી ભક્તિ કરવી આવશ્યક ગણાય, અર્થાત્ કૃષ્ણ નું ભજન માત્ર કૃષ્ણ ને પ્રાપ્ત કરવા માપે જ કરવું જોઈએ, કોઈ ક્ષુલ્લક કામના ની પૂર્તી માટે નહીં.

(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

(સંદર્ભ - ગો. શ્રી શ્યા.મ.જી)

પુષ્ટિ સિદ્ધાંત - ચિંતન" (૩૩)

આમ જ્યારે શ્રીમહાપ્રભુજી "કૃષ્ણ" સ્વરૂપની ચક્રવર્તી વત સર્વોપરિતા - સર્વોચ્ચતા પ્રમાણ - પ્રમેય - સાધન - ફલ' એમ ચારેય દૃષ્ટિકોણ થી સિદ્ધ કરીને બતાવે છે, ત્યારે તેમની આજ્ઞા - "કૃષ્ણ સેવા સદા કાર્યા" (સિં.મુ), "સર્વદા સર્વ ભાવેન ભજનીય વ્રજાધિપઃ" (ચ.શ્લો.) વગેરે નું તાત્પર્ય આસાનીથી સમજી શકાય છે. પુષ્ટિજીવનું અથવા તેના જીવન નું તાત્પર્ય જો 'કૃષ્ણ' હોવું ઘંટે, જો કૃષ્ણને મેલવવા એજ અંતિમ લક્ષ હોય

તો! કૃષ્ણ ની પ્રાપ્તિને આપણું છેલ્લું સોપાન બનાવિયે તોજ ભગવાને જે હેતુ થી પુષ્ટિજીવને જે ઉત્પન્ન કર્યા છે તે સાર્થક થાય. આ ચારેય દૃષ્ટિકોણ થી કૃષ્ણ ની એકરૂપતા સમજીએ ત્યારે શ્રીગુણસાંઈજી કૃષ્ણ ને 'સ્વતઃ પુરુષાર્થ' બતાવે છે, તેનો મર્મ સરલતાપૂર્વક જાણી શકાય. કેટલો અદ્ભૂત વિચાર છે ! 'કૃષ્ણ' ને મેલવવાનું માધ્યમ પણ 'કૃષ્ણ' ! એજ સાધન અને એજ ફલ ! કૃષ્ણ ની સાધન રૂપા તનુવિત્તજા સેવાજ અંતતોગત્વા ફલરૂપા માનસી માં પરિણમિત થઈ જાય. માટેજ શ્રીમહાપ્રભુજી કૃષ્ણ ને 'અદ્ભૂત કર્મા' કહે છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ તેથીજ ગીતાજીમાં અર્જુનને અનેક ઠેકાણે કહે છે - "તું મને જ ભજ, મારામાં જ તારું ચિત્ત રાખ, કેવલ મારે જાને શરણે આવ" વગેરે. વચનો થી હકિકતમાં તો શ્રીમહાપ્રભુજીના અનન્યતા પૂર્વક કૃષ્ણ ભજનનો આગ્રહ જ અભિવ્યક્ત થતો જણાય છે.

ભાગવત માં પણ ત્રિજા સ્કંધમાં કપિલ ભગવાન દેવહૂતિ ને ભક્તિયોગ સમજાવતાં કહે છે કે ગંગાજીના જલપ્રવાહની સાગર તરફ નિરંતર ગતિ જેવી ભક્તના મનની ગતિ અતુટપણે નિર્હેતુ, વિના કોઈ કામના કૃષ્ણ તરફ વહેતી રહે, તે તેમની નિર્ગુણ ભક્તિ છે જે કૃષ્ણ ને પ્રાપ્ત કરાવે છે. (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સિદ્ધાંત - ચિંતન" (૩૪)

શ્રીમહાપ્રભુજી જ્યારે 'કૃષ્ણ' ની સર્વોપરિતા સિદ્ધ કરી "કૃષ્ણ સેવા સદા કાર્યા" ને 'સ્વસિદ્ધાંત' બતાવી રહ્યા છે (સિં. મુ.), ત્યારે સ્પષ્ટતયા આપણો હેતુ કૃષ્ણ ને પ્રાપ્ત કરવા માટે કૃષ્ણ ને આત્મસાત્ કરવાનો નિર્દેશ આપી રહ્યા છે. તેને માટે સાધન રૂપ તનુ-વિત્તજા સેવા દ્વારા પોતાની અહંતા-મમતા નિવૃત્ત કરી ચિત્તની પ્રવણતા સાથે 'માનસી' ની ફલદશાએ પહોંચવાનો ઉપાય તેમણે બતાવ્યો છે. તદર્થ જ 'ચતુઃશ્લોકી' ગ્રંથમાં પણ એકમાત્ર વ્રજાધિપ ના ભજન (સેવા ના અર્થમાં) ને પુષ્ટિજીવો માટે તેઓ 'સ્વધર્મ' તરીકે પ્રતિપાદિત કરે છે. શ્રીમહાપ્રભુજીના મતે કૃષ્ણ ને કૃષ્ણની ભક્તિ દ્વારાજ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે, તેને માટે અન્ય સાધન કારણત નિવડી શકે નહીં. તેથીજ આપશ્રીએ અન્ય શાસ્ત્રોક્ત માર્ગો કરતાં ભક્તિમાર્ગની શ્રેષ્ઠતા સિદ્ધ કરી 'પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ' નું પ્રવર્તન કર્યું છે.

'પુષ્ટિ' અર્થાત્ 'કૃપા' એ કૃષ્ણ નું સહજ લક્ષણ (ગુણ) છે. જે જીવનું ભગવાને 'પુષ્ટિજીવ' તરીકે વરણ કર્યું હોય તેમનામાં ભક્તિ નું બીજ તેમણે આરોપિત કરેલું હોય છે, જે સત્સંગ / સદ્ગુરુ ના સાનિધ્યના કારણે અંકુરિત થઈ ઉત્તરોત્તર પલ્લવિત થાય છે. હકિકતમાં તો ભગવદ્ કૃપા જ પુષ્ટિજીવના હૃદયમાં ભક્તિનું રૂપ ધારણ કરી લેતી હોય છે. ભગવદ્ કૃપા જીવના કોઈ સાધન પર નિર્ભર હોતી નથી. તે પુષ્ટિજીવમાં 'બીજભાવ' રૂપે અસ્તિત્વ ધરાવેજ છે. આ વાતનોં ખુલાસો શ્રીમહાપ્રભુજીએ 'ભક્તિવર્ધિની' ગ્રંથમાં કર્યો છે, જેમાં તેમણે બીજભાવ દઢ કરવાના ઉપાય બતાવ્યા છે.

શ્રીમહાપ્રભુજી સમજાવે છે કે પુષ્ટિજીવમાં રહેલ ભક્તિરૂપી બીજભાવ જ યોગ્ય પોષણ મળતાં ક્રમશઃ કૃષ્ણ માં પ્રેમ, આસક્તિ અને વ્યસન દશા પ્રાપ્ત કરાવે છે. જ્યારે ભગવદ્ અનુગ્રહ ને કારણે 'કૃપા' ભગવાન તરફથી ભક્ત તરફ વહે છે, ત્યારે તેને 'પુષ્ટિ' કહેવાય છે, અને જ્યારે તે ભક્તના હૃદયમાં પરાવર્તિત થઈ ભગવાન તરફ વહે છે, ત્યારે તેને 'પુષ્ટિભક્તિ' કહેવાય છે. (ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

"પુષ્ટિ સિદ્ધાંત - ચિંતન" (૩૫)

શ્રીગુસાંઈજીએ "કૃષ્ણસેવા સદા કાર્યા" નું રહસ્ય સમજાવતાં ખુલાસો કર્યો છે કે 'કૃષ્ણ' સ્વતઃ પુરુષાર્થ છે. સામાન્યતઃ કોઈ ફલ પ્રાપ્ત કરવું હોય તો તેને માટે કશાક સાધનનું અવલંબન લેવું પડે. પરંતુ કૃષ્ણ તત્ત્વ એવું છે કે તે સાધન અને ફલ બન્ને છે. કૃષ્ણ દ્વારા જ કૃષ્ણ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે તે તેની વિશેષતા છે. પ્રારંભમાં કરવામાં આવતી સાધન રૂપ 'તનુ-વિત્તજા' સેવા જ જ્યારે આસક્તિ અવસ્થા વટાવી વ્યસન દશામાં આપણું ચિત્ત પ્રભુમાં પ્રવળ થઈ જાય ત્યારે તે જ

ફલ રૂપ 'માનસી' સેવાનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. કૃષ્ણ ની સેવા એ સાધન, અનેક કૃષ્ણ સેવા, એજ ફલ. ભગવાન ગીતા માં પણ અર્જુનને અનેક ઠેકાણે આજ્ઞા કરે છે કે 'મને જ ભજ, મારામાં જ ચિત્તવાલો થા, ઇત્યાદિ. અંતમાં તો શરણાગતિ ઉપદેશ આપતાં સ્પષ્ટરૂપે કહે છે - 'મામેકં શરણં વ્રજ', 'કેવલ મારે શરણે આવ'. હકિકતમાં ભગવાનની આજ્ઞાઓનો જ નિર્દેશ શ્રીમહાપ્રભુજીએ શ્રીકૃષ્ણ ની નિર્ગુણ ભક્તિ ના રૂપમાં સમજાવી છે.

ભાગવત માં પણ કપિલ ભગવાન માતા દેવહૂતિ ને ભક્તિયોગ નો ઉપદેશ આપતાં કહે છે કે જેવી રીતે ગંગાજી નો જલ પ્રવાહ સતત સમુદ્ર તરફ વહે છે તેવી જો રીતે અપમાન મનની ગતિ કોઈ પ્રકારની કામના રહિત સહજ રૂપે કૃષ્ણ માં નિરંતર વહેવી જોઈએ, તેનેજ 'નિર્ગુણ ભક્તિ' કહેવાય. "કૃષ્ણ સેવા સદા કાર્યા" થી શ્રીમહાપ્રભુજીનું તાત્પર્ય એ જ છે કે આપણી પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ નું કેંદ્ર બિંદુ 'કૃષ્ણ' હોવા જોઈએ. આપણા જીવનનો હેતુ જ જો કૃષ્ણમય થઈ જાય તો જ ફલ રૂપે કૃષ્ણ ના સ્વરૂપનો અનુભવ પ્રાપ્ત થાય.

(ડૉ. જયેન્દ્ર સોની)

(સંદર્ભ - ગો. શ્રીશ્યા.મ.જી)